

SNOVANJA

Kranj, 23. december 1975

št. 6 — I. IX.

V Cankarjevo leto

Trdna je moja vera, da napoči zarja tistega dne, ko naša kultura ne bo več kizantema siromakova, temveč bogastvo bogatega.

Razvoj in delovanje Slovenske narodne pomoči in Rdečega križa Slovenije v okrožju Kranj (1943 – 1945)

Organizacija, ki je v okviru Osvobodilne fronte skrbela za slovenske žrtve fašizma in je dajala pomoč siromašnim družinam partizanov, je bila Slovenska narodna pomoč. Pod imenom Ljudska pomoč je delovala že ves čas vojne. Izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda (IO OF) jo je v začetku leta 1943, da bi ji dal širši značaj, preimenoval v Slovensko narodno pomoč (SNP). V to organizacijo so bili vključeni vsi Slovenci, tudi tisti, ki so bili zgolj iz humanitarnih razlogov pripravljeni pomagati žrtvam fašizma in domačih izdajalcev. Da bi se organizacija čim bolj razširila, je okrožnica IO OF zahtevala, da se pri vsakem odboru OF postavi človeka, ki bo odgovoren za razvoj Slovenske narodne pomoči. Čimprej pa naj bi nastali samostojni odbori Slovenske narodne pomoči. Pri organizaciji naj bi zlasti pomagali ženska in mladinska organizacija.¹

Podatek o delovanju organizacije v okrožju Kranj imamo iz začetka januarja 1943, ko poročilo Okrožnega komiteja KPS Kranj (OK KPS) pravi: »... 50 mark pa smo dali za podpore...«²

V začetku poletja je bila SNP v okrožju še slabo organizirana. Od šestih rajonov, ki so delovali do prve partijske konference v začetku junija 1943³, so bili le v šestih mestnih narodnoosvobodilnih odborih v rajonu, ki je obsegal mesto Kranj in okolico, postavljeni tudi odgovorni za SNP. Do tedaj pa v rajonu izplačali 200 mark podpor, 30 družin pa je bilo podpor potrebnih. V rajonu Stražišče, Bitnje, Besnica je podpore dobivalo 11 družin. Več družin so podpirali tudi v rajonu Jelovica. V rajonu Tržič doslej še niso izplačevali podpor, podpirati pa bi bilo treba 6 družin. Zaradi nejasnosti glede višine izplačevanja podpor, so na prvi okrožni partijski konferenci izrazili željo, da bi Pokrajinski komite KPS za Gorenjsko (PK KPS) sestavil tabelo za enotno izplačevanje podpor.

Po konferenci se je dejavnost na vseh področjih delovanja OF poživila. Iz mobilizirancev, ki so ostali na terenu, je Okrožni komite partije postavil odgovorne za vse organizacije OF, tako tudi za Slovensko narodno pomoč.

Poročilo Pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko Centralnemu komiteju KPS konec junija 1943 pravi, da so odbori SNP postavljeni po vseh večjih vaseh in mestih. Ljudje so že začeli zbirati in pošiljati žrtvam fašizma hrano, obleko in denar.⁶

Na drugi okrožni partijski konferenci med 1. in 3. avgustom 1943 so štirje prisotni rajonski sekretarji partije dejavnost Slovenske narodne pomoči po svojih rajonih opisali takole:

Rajon IV. – Senčur:
dva odbora SNP in trije zaupniki

Rajon V. – Naklo:
v vseh narodnoosvobodilnih odborih so bili odgovorni tudi za SNP. Organizacija je od junija do avgusta nabrala 360 mark, od katerih jih je 150 porabila za podpore.

Rajon VI. – Brezje:
SNP je bila zastopana v vseh postavljenih narodnoosvobodilnih odborih v rajonu. Zbrala je nekaj denarja in hrane za izseljence. Od 24 podpor potrebnih družin je podporo prejemale le 10 družin.

Rajon VII. – Tržič:
po odborih v rajonu so bili postavljeni odgovorni za SNP. Glavno skrb za interniranje je imela ženska organizacija. Sicer pa se je dejavnost SNP v rajonu odražala v delu vseh organizacij OF.⁷

Sredi novembra 1943 je bilo v okrožju postavljenih 7 vaških odborov SNP.⁸

V novem OK KPS Kranj, ki je bil imenovan konec novembra 1943, je bil za razvoj in delovanje SNP v okrožju zadolžen Anton Pezdir-Vojteh.⁹

Decembra 1943 so odbori v treh rajonih podpirali 56 družin, za kar so porabili 2300 mark.¹⁰

Konec decembra 1943 je Pokrajinsko poverjenišvo Izvršnega odbora OF za Gorenjsko (PP IO OF) poslalo vsem okrožnim in rajonskim odborom OF okrožnico, ki pravi, da so bile zadnje čase pogoste prošnje in pritožbe v zvezi s podpiranjem revnih družin. Da bi se to odpravilo, je okrožnica zahtevala, »... da se podpro vse družine, ki so bile kakorkoli prizadete po okupatorju, oziroma je njihov roditelj odšel v NOV... Njim se mora s strani OF nuditi redna mesečna podpora v višini za minimalni obstoj...« Podpora se je delila v denarju in naturi. Sredstva zanjo so morali odbori zbirati sami.¹¹

V začetku januarja 1944 je bilo na novo postavljenih vseh sedem rajonskih komitejev partije, vendar v njih ni bilo odgovornih za SNP.¹² Prav tako ne zasledimo odgovornih za SNP v Okrožnem odboru OF

Kranj (OO OF), ki je bil ustanovljen okoli 20. januarja 1944, kakor tudi ne v novo-ustanovljenih rajonskih odborih OF.¹³

Ponovno je na problem izdajanja podpor družinam, katerih očetje in sinovi so odšli v NOV, opozorila okrožnica OO OF Kranj sredi aprila 1944. Da bi se ta dejavnost poživila, je bila vključena v program tekmovanja ob tretji obletnici ustanovitve OF, ker je tekmovalni program propagiral »... čimuspješnejše podpiranje čimveč partizanskih družin, ranjenecv...«¹⁴

Na seji Oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko (ObK KPS) konec aprila 1944 je bilo sklenjeno, da morata mladinska in ženska organizacija razviti močno gibanje za pošiljanje hrane v koncentracijska taborišča.¹⁵ Določili so, da bodo vzpostavili zveze z interniranci, izseljenci in vojnimi ujetniki, ki jim bodo preko zanesljivih ljudi pošiljali pomoč v denarju in materialu.¹⁶

Na seji OO OF Kranj 9. junija 1944 je bila za SNP v okrožnem odboru postavljena Vladovita Vidmar-Majda.¹⁷

Sredi junija 1944 so bili v okrajnih odborih OF za SNP zadolženi naslednji člani odborov:

– okraj Senčur: Janez Kristanc-Janez
– okraj Naklo: Anton Zaplotnik-Hrast

– okraj Brezje: – Janko¹⁸
– okraj Tržič: za organizacijo SNP je bil predviden neki legalec

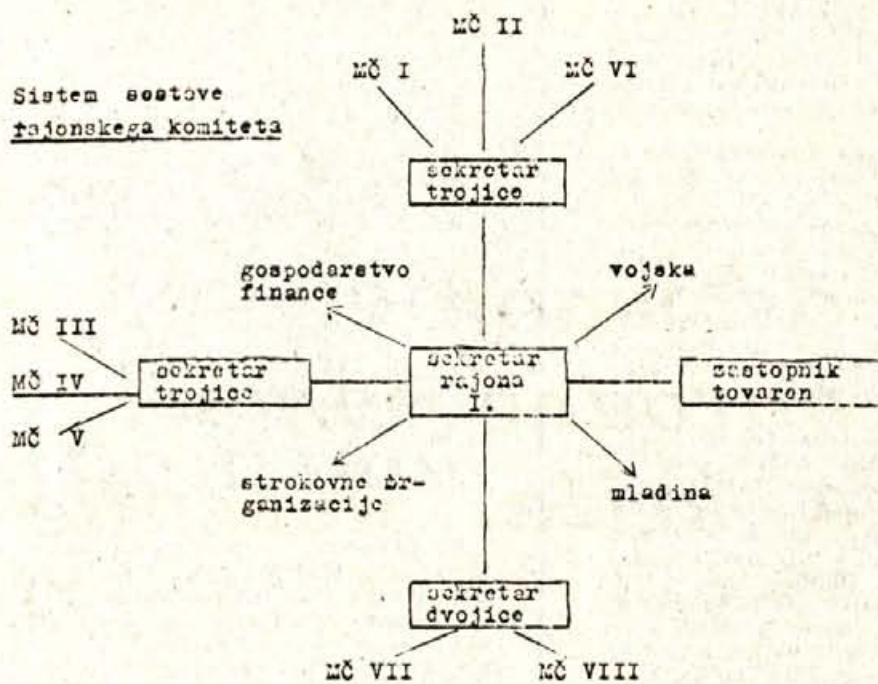
Za okraj Kranj – Stražišče in okraj Jelovica na seji Okrožnega odbora niso imeli poročil.¹⁹

V začetku avgusta 1944 je skrb za SNP v OO OF Kranj prevzel Jože Vrhovnik-Stanko,²⁰ odgovorne za SNP po okrajnih odborih OF pa nam navaja poročilo OO OF Kranj, sestavljeno 25. avgusta:

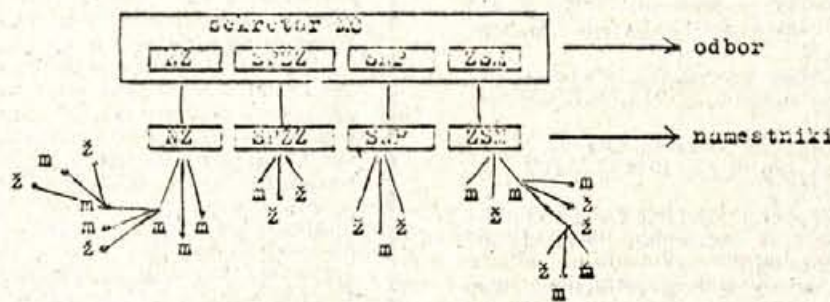
– okraj Kranj – Stražišče: – Metod
– okraj Jelovica: – Zoran
– okraj Senčur: Janez Kristanc-Janez
– okraj Naklo: Sašo Vrtačnik-Očka
– okraj Brezje: poročilo ne navaja imena
– okraj Tržič: za SNP niso postavili še nikogar

Po podatkih za okraja Kranj – Stražišče in Jelovica sta skupaj v dveh mesecih izplačala 14.756 mark podpor (julija 8816 mark, avgusta 5940 mark).²¹

Skica naj pojasni položaj organizacije v rajonu I, ki je in ki še bo izveden.

Skica dve pojasnjuje sestavo odbora posamezne mestne četrti /MČ/

itd.

M - moški
Z - ženska

003056

V novopostavljenem OO OF Kranj v začetku septembra 1944 ni bilo posebej odgovornega člana za SNP. Prav tako se iz zapisnika seje OK KPS Kranj iz začetka septembra 1944 ne vidi, kateri člani okrajnih odborov OF so bili zadolženi za organizacijo SNP, ker so se tudi okrajni odbori kadrovsko močno spremenili.²²

Konec septembra 1944 je bil za SNP v Okrajnem odboru OF Brezje postavljen Franc Boncelj-Gojko, v Okrajnem odboru OF Tržič pa Janko Tišler-Lovec. Pri drugih okrajnih odborih OF pri imenih ni navedeno, za katere organizacije posamezni člani odgovarjajo.²³

Na seji Pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko (PO OF) 21. septembra 1944 so sklenili, da se mora najprej postaviti Pripravljalni odbor Rdečega križa v pokrajini, nato pa po okrožjih in okrajih tudi referente Rdečega križa.²⁴ Nekaj dni zatem je Pripravljalni odbor Rdečega križa za Gorenjsko izdal kratka navodila za organiziranje Rdečega križa. Najprej je bilo treba po okrožjih in okrajih najti osebe, ki bi bile sposobne organizacijo postaviti. Zaenkrat naj bi se postavljali le pripravljalniki odbori. Glavno delo pri organiziranju Rdečega

križa je bilo naloženo ženski in mladinski organizaciji. Slednja je prevzela tudi skrb za razvoj podmladka Rdečega križa.²⁵

Sredi decembra 1944 je PO OF za Gorenjsko naročil, naj Rdeči križ zbere podatke o bedi otrok, ki je posledica sovražnikovega terorja. Podatke so nameravali poslati v Ameriko.²⁶

V začetku januarja 1945 je PO OF za Gorenjsko ukinil organizacijo Slovenske narodne pomoči, njene naloge pa so se preselile na novo postavljene referente za socialno skrbstvo.

Okrožnica je zahtevala, da se referenti postavijo pri vseh okrožnih in okrajnih odborih OF.²⁷

Glavne naloge referentov za socialno skrbstvo so bile:

– zbirati razne statistične podatke (popisati izseljence in stanje njihovih domov, popisati fizično oslabele partizane, invalide, upokojenca itd.)

– pripravljati se na prevzem različnih socialnih ustanov in na organizacijo karantene za izseljence, ki se bodo z osvoboditvijo vračali

– trenutno najvažnejša naloga pa je bila preskrbovanje partizanskih družin z

denarjem in drugim materialom. Določeno je bilo, da o posameznih podporah odločajo odbori OF, tehnična izvedba podeljevanja pa je bila naložena odsekom oziroma referentom za socialno skrbstvo.²⁸

V začetku leta 1945 je na Okrožno tajništvo OF Kranj prišlo več pritožb, da posamezni okrajni odbori ne plačujejo redne podpore ženam z otroki, katerih možje so bili v partizanih ali pa so padli.²⁹

Veliko težavo pri izplačevanju podpor je predstavljalo pomanjkanje denarja. Okrajni odbor OF Kranj – Jelovica³⁰ je pisal Okrožnemu tajništvu OF Kranj: »Ko odhajamo na teren, nas žene stalno sprašujejo za podpore. Saj to ni čudno, ker nimajo niti toliko, da bi kupile živila na karte. Radi tega se kmalu ne bomo upali več med vaščane, ker vse naše besede in propaganda ne pomagata nič, če ne moremo ljudem dajati redne mesečne podpore...« Na ta dopis je Okrožno tajništvo odgovorilo, »... da bi se od tukaj denar pošiljal ni govora...« Glede denarnih virov se mora vsak okraj znajti sam, saj je še dovolj možnosti, zlasti v mestu Kranj in dolinskih vaseh.³¹

Iz poročil in zapisnikov za januar 1945 ni razvidno, kateri ljudje v Okrožnem odboru OF Kranj in okrajnih odborih OF so bili postavljeni kot referenti za socialno skrbstvo, razen za okraj Tržič – Brezje, kjer je za to področje skrbela Štefanija Gregorc-Vana.³²

V zvezi s postavitvijo poizvedovalnega odseka pri Glavnem odboru Rdečega križa, je tudi OO OF Kranj izdal okrožnico, da morajo okrajni odbori OF začeti s poizvedovanji za pograšenimi. Pri tem so se uporabljali posebni obrazci.³³

Kot referent za socialno skrbstvo pri OO OF Kranj je bil sredi februarja 1945 postavljen Ciril Murnik-Črtomir. Sredi februarja ti referenti po okrajih še niso bili postavljeni, razen v okraju Tržič – Brezje.

Februarja 1945 je bil postavljen okrožni odbor Rdečega križa Slovenije Kranj. Člani so bili:

Ciril Murnik-Črtomir
Vida Šinkovec-Janina
– Silva
– Olga

Sklenili so, da se po okrajih ne bodo postavljali odbori Rdečega križa, ampak le odgovorni za Rdeči križ. Na isti seji Okrožnega odbora OF Kranj je bilo tudi rečeno, da se morajo žene bolj zanimati za socialno delo.³⁴

Marca 1945 je odsek za socialno skrbstvo pri PO OF za Gorenjsko izdelal minimalni načrt delovanja socialnega skrbstva. Referentom so postavili te naloge:

– dajati podpore potrebnim družinam, katerih hranitelji do dali življenje za OF ali bili ustreljeni kot talci; družinam, katerih hranitelji so v NOV, invalidnim, vdovam, sirotam, upokojenecem, itd. Podpore so bile denarne in materialne (hrana, obleka, obutev, drva, itd.) – Pri tem delu so morale pomagati tudi druge organizacije OF.

– poskrbeti za ljudi, ki jih je prizadel sovražnikov teror (požigi, ropanja itd.)

– ugotoviti število poslanih v kazensko in delovna taborišča

– predvideti prostore za karantenske postaje, ki so bile predvidene na Jesenicah in v Kranju

– predvideti sposobne ljudi za organizacijo transportiranja izseljencev v domovino, ki bodo uredili tudi karantenske postaje

– popisati vse socialne ustanove, bratovske skladišča, bolnice, dečje domove, domove za onemogle, bolniške blagajne, itd. ter predvideti ljudi, ki bodo prevzeli mesta v teh ustanovah.

Izdelana so bila točna navodila za izplačevanje podpor, ki določajo, da je treba skrbeti tudi za otroke belogardistov, kate-

(Nadaljevanje na naslednji strani)

rih starši so padli. Zaradi natančnejšega dela in preglednosti so odbori morali preiti na sistem proračunskega poslovanja. V proračun, ki naj bi se delal vsak mesec posebej, je bilo treba vnesti, koliko ljudem bodo izplačevali podpore, njihovo višino in kje bodo odbori OF dobili denar. Po teh navodilih se mora denar črpati s prostovoljnimi prispevki, posojili, davki in viri, ki naj jih po svoji iznajdljivosti poiščejo odbori sami.³⁵

Nekaj dni po končani vojni je Odsek za socialno skrbstvo pri PO OF za Gorenjsko izdal okrožnico, ki je zahtevala, da morajo okrožni in okrajni referenti takoj poslati na sedež PO OF za Gorenjsko sezname oseb, ki so potrebne kakršnekoli podpore. Javiti so morali tudi številno otrok, ki so bili potrebni oskrbe v otroških domovih in invalidov za invalidske domove. Obenem je okrožnica naročala, da morajo vse socialne ustanove takoj začeti z delom.³⁶

Opombe:

- 1 Okrožnica IO OF slovenskega naroda, 20. januar 1943
Začasna navodila partijskim in ZKM delavcem in organizacijam na terenu »Kako organizirati ZKM in ZSM«, 12. februar 1943, Arhiv Centralnega komiteja ZKS, III. (v nadaljevanju: ACK)
- 2 Poročilo Antona Nartnika -Črničca Maksu Krmelju-Matiji, 5. januar 1943, ACK III.
- 3 Do prve partijske konference okrožja Kranj 2. in 3. junija 1943 je b okrožju delovalo 6 rajonov:
- rajon Kranj in bližnja okolica
- rajon Tržič
- rajon, ki je obsegal naselja: Stražišče, Besnica in Bitnje
- rajon Šenčur
- rajon Jelovica
- rajon Zaboršt
- 4 Zapisnik 1. konference OK KPS KRANJ 2. in 3. junij 1943, ACK III.
Na 1. konferenci se je okrožje Kranj teritorialno reorganiziralo. Razdelili so ga na 9 rajonov
- 5 Okrožnica PK KPS za Gorenjsko, 11. julij 1943, ACK III.
Poročilo OK KPS Kranj 5. julij 1943, ACK III.
- 6 Pismo PK KPS za Gorenjsko Centralnemu komiteju, 21. junij 1943, ACK III.
- 7 Zapisnik II. konference OK KPS Kranj, 1.-3. avgust 1943, ACK III.
Na II. konferenci se je ponovno izvedla reorganizacija. Namesto devetih rajonov jih je odslej delovalo sedem, vse do ukinitve rajonov pomladi 1944
- 8 Poročilo OK KPS Kranj Pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko, 15. november 1943, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, fasc. 672 (v nadaljevanju: AIZDG)
- 9 Zapisnik seje OK KPS Kranj, 30. november 1943, AIZDG, fasc. 672
- 10 Poročilo OK KPS Kranj Pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko, 24. december 1943, AIZDG, fasc. 672
- 11 Okrožnica PP IO OF za Gorenjsko, 29. november 1943, AIZDG, fasc. 678

- 12 Poročilo OK KPS Kranj Pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko, 14. januar 1944, AIZDG, fasc. 672
- 13 Poročilo OO OF Kranj sekretarju PP IO OF za Gorenjsko, 22. januar 1944, AIZDG, fasc. 675
- 14 Okrožnica PP IO OF za Gorenjsko, brez datuma, AIZDG, fasc. 667, Arhiv Gorenjskega muzeja Kranj, fasc. 5 (v nadaljevanju: AGm)
- 15 Zapisnik seje Oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko, 29. april 1944, AIZDG, fasc. 662
- 16 Zapisnik zbora političnih aktivistov okrožja Kranj, 7. junij 1944, AIZDG, fasc. 675
- 17 Zapisnik sestanka OO OF Kranj, 9. junij 1944, AIZDG, fasc. 675
- 18 Za osebe, ki imajo navedena samo ilegalna imena, mi ni uspelo ugotoviti pravih imen in priimkov
- 19 Zapisnik sestanka OO OF Kranj, 27. junij 1944, AIZDG, fasc. 675
V začetku marca 1944 se je PK KPS za Gorenjsko preimenoval v Oblastni komite za Gorenjsko (ObK KPS), rajonski komiteji partije v Okrajne komiteje in rajonski odbori OF v okrajne odbore OF. Pozno spomladi 1944 sta se združila okrajja Kranj in Stražišče v enotni okraj Kranj - Stražišče. Tako je bilo okrožje razdeljeno na 6 okrajev.
- 20 Zapisnik sestanka OO OF Kranj, 1. avgust 1944, AIZDG, fasc. 675
- 21 Poročilo OO OF Kranj, 25. avgust 1944, AIZDG, fasc. 675
- 22 Zapisnik seje OK KPS Kranj, 7. september 1944, AIZDG, fasc. 672
Zapisnik sestanka OO OF Kranj, 8. septembra 1944, AIZDG, fasc. 675
- 23 Zapisnik sestanka OO OF Kranj, 23. september 1944, AIZDG, fasc. 675
- 24 Zapisnik seje PO OF za Gorenjsko, 21. september 1944, AIZDG, fasc. 669
- 25 Okrožnica Pripravljalnega odbora Rdečega križa Slovenije, 23. september 1944, AIZDG, fasc. 671
- 26 Okrožnica PO OF za Gorenjsko, 12. december 1944, AGm, fasc. 5
- 27 Okrožnica PO OF za Gorenjsko, odsek za socialno skrbstvo, 5. januar 1945, AIZDG, fasc. 670
- 28 Zapisnik seje PO OF za Gorenjsko, 4. februar 1945, AIZDG, fasc. 669
- 29 Okrožno tajništvo OF Kranj, 7. januar 1945, AGm, fasc. 5
- 30 Konec oktobra 1944 se je 6 okrajev združilo v 3 okraje:
- okraj Kranj-Jelovica
- okraj Naklo-Šenčur
- okraj Tržič-Brezje
Ta teritorialna razdelitev okrožja Kranj je ostala do konca vojne
- 31 Pismo Okrožnega tajništva OF Kranj Lojzetu Podobniku - Švejku in Vidi Sinkovec-Janini, 3. marec 1945, AGm, fasc. 5
- 32 Situacijsko poročilo Okrožnega tajništva OF Kranj, 14. januar 1945, AIZDG, fasc. 675
- 33 Okrožnica OO OF Kranj, 22. januar 1945, AGm, fasc. 5
- 34 Zapisnik sestanka OO OF Kranj, 13. februar 1945, AGm, fasc. 5
- 35 Okrožnica PO OF za Gorenjsko, odsek za socialno skrbstvo, 11. marec 1945, AGm, fasc. 5
- 36 Okrožnica PO OF za Gorenjsko, odsek za socialno skrbstvo, 19. maj 1945, AIZDG, fasc. 670

Janez Kopač

80-letnica rojstva sedme umetnosti

Ta jubilej bo tik pred novim letom. 28. decembra 1895 sta namreč brata Lumière, Louis (1864-1948) in Auguste (1862-1953), priredila v Parizu prvo javno filmsko predstavo na svetu. Različni viri poročajo tudi, da je bilo v Grand Café na Boulevard des Capucins 35 gledalcev, predstava pa je trajala kakih dvajset minut. Polminutni filmi so z nekaj scenami iz vsakdanjega življenja (vrvež na ulici, na železniški postaji, odhod delavcev iz tovarne itd.) delovali na gledalce kot strela z jasnega: fotografije so pred njimi »oživele«! Filmski zgodovinarji so se kasneje spoznameli, da se je s tem dogodkom rodil film.

S prvimi filmskimi koraki pa smo povezani tudi Slovenci, čeprav je naša filmska zgodovina v primerjavi z velikimi kinematografijami v svetu zelo skromna. Nekaj več kot leto dni potem, ko je bila v Ljubljani prva filmska predstava (16. nov. 1896) in dve leti po sloviti pariški projekciji je matematik in fizik dr. Simon Šubic (1830 do 1903), doma iz vasi Brode v Poljanski dolini, sicer pa dolgoletni univ. profesor v Gradcu, objavil v januarski številki revije Dom in svet 1898 prvo slovensko, poljudnoznanstveno razpravo o filmu - ZIVE FOTOGRAFIJE. Po precej natančnem opisu zgodovine izuma, ki ga je kot fizika najprej pritegnil, se je predal opojnemu vplivu filma in skoraj z otroško radostjo opisal doživetje prvih filmskih gledalcev. Temu povečevanju novega tehničnega izuma, ob katerem je dr. Šubic zaslutil, da omogoča gledalcu kulturne užitke, je dodal še bistro predvidevanje zvočnega filma, kar se je uresničilo šele čez trideset let.

V začetku film ni znal biti in se tudi ni imel za umetnost. Bil je le sejemska atrakcija za najbolj pisano občinstvo. Čudili so se že temu, če so se osebe na platnu premikale. Najširše občinstvo pa si je film osvojil šele po prvi svetovni vojni in postal najpopularnejša umetnost mestnega prebivalstva. Danes pa ima - tudi po zaslugi televizije - v našem življenju posebno vlogo, saj nam je zabava, doživetje kulturne vrednote in umetnine. Z lastnimi izraznimi sredstvi je postal film samonikel in si pridobil dragoceno oznako: umetnost; ker pa je »starih« umetnosti šest, so filmu nadeli ime sedma umetnost.

Zdi pa se mi, da se obletnic že lep čas ne spominjamo samo zato, da bi se hvalili. Jubileji predvsem obvezujejo. Tale nas predvsem opominja, česa še nismo napravili: nismo še napisali zgodovine slovenskega filma, še prej pa se moramo dokopati do filmografije od Grossmanovih filmov do danes in do bibliografije slovenskih besedil o filmu. Dela je torej dovolj, delavcev pa - kot kaže - ne preveč.

Stanko Šimenc

Kipar in medaljer Stane Dremelj

Stane Dremelj, ki je po rodu Vrhničan (rojen leta 1906), je že zelo zgodaj moral pogledati za delom. Preden je prišel na Srednjo tehnično šolo v Ljubljani, je imel že dva »patenta« v žepu. Še danes vam speče tak kruh, da bi od zavisti pozelenela marsikatera radovljiška gospodinja in če še ne veste, kaj je rezbarstvo in podobarstvo, le dajte v roko Dremelju dleto in pravšen kos lesa! Vendar se je v ljubljanski šoli šele prav odločil za umetniško pot, tod se je iskra, ki je tlela v njem, razgorela v plamen, ki je potem vodil mladega umetnostnega posvečenca na Akademijo v Zagreb, katero je s specialko vred končal leta 1934. Po končanem šolanju je nekaj časa živel v Logatcu, potem pa se je naselil v Ljubljani na Večni poti, kjer si je zgradil atelje in začel marljivo ustvarjati.

Kdaj in zakaj se je kipar Dremelj odločil za posebno kiparsko zvrst **medaljerstvo**, ni povsem jasno. Dejstvo je, da je z

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Fran Levstik

Oton Župančič

Frančišek Saleški Finžgar

letom 1935 datirana plaketa **Mira**, predstavljajoča zagrebški model iz specialke prof. I. Kerdiča. Čeprav gre za mladostno delo, je relief vendar v bistvu zrela umetnina. Dremelj je s sežetimi oblikami formuliral izredno jasen profil žene, ga povezal z glavo in doprsjem, ter trdno postavil v prostor. Vse kaže, da so specifične izrazne vrednosti medaljerstva: izreden dar opazovanja, pretanjšano občutje, zmožnost izgradnje celote in opuščanje nadrobnosti – bile imanentne v Dremljevi osebnosti in so zahtevale uresničitev prav v tej kiparski zvrsti.

Vrline, ki smo jih tu našli kot odločilne in bistvene za medaljersko umetnost – bi kdo dejal – veljajo vendar za vse kiparsko ustvarjanje. To je resnica, vendar ni v monumentalni plastiki in velikem reliefu koncentracija teh silnic tako nujna, kot v našem primeru. Medalja je čuden svat! Če bi kipar prinesel na razstavo samo finalne izdelke, tj. medalje, kakršne jih je izoblikovala npr. renesansa, bi avtor kot transportno sredstvo uporabil lahko lastne žepe. Prav gotovo bi zadostovali! In vendar je medalja prav taka umetnina kot njene kvantitativno košatejše sestre ali pa morda še večja. Medaljer se mora pač dobro zavedati, da mora na majhni ploskvi, v majhnem formatu, ki mu je na voljo in, ki je vsakemu očiten in na dlani, pokazati maksimum znanja, okusa in osebne ustvarjalne potence. Pri vsem tem je še interesantno dejstvo, da ni važen le lik upodobljenca, njegova postavitev v prostor itd., marveč tudi **napis** in signatura, ki spremljajo upodobitev, saj so integralen del medaljerskega kiparskega predmeta.

Vso to problematiko medaljerske kiparske zvrsti Stane Dremelj dobro pozna, saj poteka letos že polnih štirideset let, kar se je odločil, da bo v svojem kiparskem opusu v glavnem sledil prav tej nalogi.

Kot vsak živ in razborit ustvarjalec se je Dremelj v teh dolgih letih nenehno razvijal, življenjske in umetniške izkušnje so mu narekovale vedno nove in nove poglede na njegove male bronaste, srebrne in zlate otroke. Kako se je »likal«, nam lepo povesta **Avtoportreta** iz 1940. in 1974. leta! Lastna podoba iz leta 1940: Raven kot mlaj stoji v prostoru, baretko si je potisnil na zatilje, obraz je kot okamenel – ena sama podoba samozavesti in trdne odločnosti uspešnega življenja. Tudi formalna govorica podpira to vsebinsko razpoloženje. Oblike so jasne, skope, nobenih nadrobnosti in razpolaganja. Črke v koncentričnem napisu so krepke in kot klicaji podpirajo temeljno misel kiparskega dela. Dobrih trideset let kasneje je nastala druga **Lastna podoba**! Koliko vode je medtem preteklo, kakšni časi so križali življenjsko in umetniško pot Staneta Dremlja! Seveda se je spremenil tudi njegov likovni jezik. Sicer levja glava se je malce sklonila nad potjo, katero ubira, samozavestna zapetost obraza se je umaknila raziskujočemu pogledu in rahlemu ironičnemu usmehu ustnic ter potez okrog njih, zdi se nam, da kipar govori: »Saj sem hodil svojo pot kot je bilo prav, vendar vse stvari le niso tako jasne in preproste, kot sem si nekoč mislil...«. Oblike nadalje so se zmeščale, postale so slikovitejše, tudi napis se je spremenil, črke so zračnejše, prilagodljivejše, nič več tako lapidarne.

Podobne razvojne faze v Dremljevem delu bi mogli poiskati tudi ob drugih portretnih medaljah. Prav posebno je kiparja zanimal lik našega pesnika Franceta **Prešerna**! Prvič ga je upodobil leta 1939, ko je vzel za predlogo znano Langusovo risbo, ki pa seveda na žalost z resničnim pesnikovim portretom nima nobene zveze. Kiparja je zanimala tenkočutna risba čistega profila

z lepo grajeno glavo in je vse to prenesel v medaljo, kateri je vdahnil izredno arhitektonsko govornico. Na medalji iz leta 1952 je kipar v želji, da bi se približal »pravemu« Prešernu, vzel kot temelj podobo Kurza v Goldensteina in je zatorej upodobil pesnika skoraj v anfasu. Težka naloga, katero je Dremelj odlično rešil! In nato je leta 1974 nastal še tretji pesnikov lik. Kipar je Prešerna spet postavil v profil (naslonil se je na plastiko Fr. Smerduja), toda sedaj je relief formalno razgiban, byronskega, skoraj patetičen. Pesnik je postal videc, buditelj, tak, kakršnega so nosile v srcih naše partizanske brigade!

Zanimiv problem kiparjevega ustvarjalnega razvoja nam posreduje tudi dva portreta Franciška S. Finžgarja. Prvi je nastal leta 1956 v Ljubljani, ko je pisatelj kot model poziral kiparju. Seansa je bila po navadi dopoldne in Finžgar je vsakokrat, preden se je usedel na stol, dejal: »No, nocoj sem se pa sijajno odpočil« in že je v naslonjaču zakinkal. Toda risje oči medaljerjeve so ga ujele v trenutku budnosti, upodobil ga je, ko je dvignil glavo s prijaznim nasmeškom okrog ust in z očmi, kot bi bile uprte v gore, ki so mu dale toliko snovi za njegove povesti. Leta 1973 je nastala druga medalja! Model je bil že v grobu in portret je nastal po prejšnji kiparski predlogi. Toda kako se je spremenil pisateljev obraz! Postal je resen, vase zaprt in odmaknjen, glava stoji osamljena v prostoru, portret se je umaknil v zgodovino, v klasiko. Ta dojem poveča še koncentrični napis v strogih, zgodnjerenesančnih črkah.

Pred kakimi petnajstimi leti se je Dremelj pobliže seznanil z ilirsko toreutiko. Razstava situl in drugih ilirskih umetnin v Ljubljani leta 1962 je kiparju odprla vrata na stečaj v nov svet, sicer odmaknjene, a precej skrivnostne lepote. Razpoloženje za potovanje na nove umetnostne poljane je bilo že staro, saj se je Dremelj kot medaljer veliko učil pri antiki, tako, da

mu je bila »arheološka« žilica pravzaprav že v krvi. Pobližje poznavanje situlske umetnosti pa mu je pomenilo v resnici velike umetnostne vzpodbude. Posnel je vaško situlo, jo pomanjšal, prenašal posamezne pasove in prizore v samostojne kompozicije, nikoli pa se ni mogel dovolj načuditi **pristni naivnosti**, s katero so ti starodavni mojstri oblikovali svoje sodobnike pri svečanih pojedinah, pri misterijih, pri borbi in raznih intimnih dogodivščinah. Ves ta odmaknjeni svet je budil in budi ter razburja umetnostno fantazijo našega mojstra. Počasi je namreč začel kipar sam kombinirati nove prizore, nove zgodbe, pa tudi nove like, katere počasi lušči iz reliefnosti v drugačne poziture.

Srečanje Staneta Dremelja s to že zdavnaj umrlo kulturo, ki pa je po sili likovne umetnosti še vedno živa in pomembna, je kot smo že povedali, poglobilo kiparjeve odnose do življenja in lastnega ustvarjanja. Zdanje kiparjeve medalje se odlikuje po čistosti izvršitve, po lapidarnosti formalnih rešitev in po večji vsebinski teži, kar vse je po našem mnenju povezano z novimi kiparjevimi iskanji. Kot primer bi navedli plaketo (medaljo) Antona Tomaža Linharta (1975). Prosvetljenec je postavljen v profil proti levi strani, ves je baročen, ne samo po noši in frizuri, temveč tudi po modelaciji glave in zračnosti napisa. To je prečiščeno kiparsko delo, brez senčice odvišnih nadržanosti. In kljub »baročni« slikovitosti, se v budnem pogledu upodobljenca in v izrazu obraza na splošno zastavljajo neka zastrta in skrivnostna vprašanja.

Do tod nekako se je vzpela umetnostna pot kiparja in medaljerja Staneta Dremelja. Kot smo videli, je bila doslej uspešna in plodna, nam pa sedaj ne preostane drugega, kot da mu na pragu njegove sedemdesetletnice rojstva iskreno želimo še dolgo vrsto let nadaljnega in kakovostnega ustvarjalnega poleta!

dr. Stane Mikuž

Zdravljica na položajih

Na položaju; v pozni jeseni 1944. Svet v drugi svetovni vojni. Četrto leto osvobodilnega boja, ljudske revolucije. Praznično vojno leto Slovencev: sto let Prešernove Zdravljice. In to stoletnico počasti pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za Gorenjsko, nekdanje območje ožje domovine pesnika Franceta Prešerna, z reprezentančno izdajo njegove Zdravljice.

Bibliofilska izdaja v revoluciji! V grapi. V opuščnem bunkerju, ki ga le gole deske in tramovje ločijo od življenja pod milim nebom, od divjine in vremenskih nepravil gorskega sveta, skritega v globeli Davškega hribovja.

Bibliofilska izdaja; zasnovana, natisnjena ob sovražnikovem skrbno nadzorovanem in zastraženem cestnem in železniškem omrežju Gorenjske. Zasnovana in natisnjena streljaj daleč od glavne ceste in nekaj kilometrov zračne oddaljenosti od železniške proge. V neposredni bližini sovražnikovih postojank (Sorica, Podbrdo, Železniki, Selce, Praprotno, Skofja Loka...); ob nenehni prisotnosti sovražnika, ob njegovem zasledovanju, ob njegovih obhodnih stražah in hajkah – esesovcev, graničarjev, žandarjev in njihovih psov. Sedemnajst kilometrov zračne črte od Bleda, sedeža gestapa za Gorenjsko.

Bibliofilska izdaja, ki terjaja nekaj sto kilogramov papirja, barv in drugega grafičnega materiala iz okupatorjevih postojank. Bibliofilska izdaja, ki zavezuje politične terenske delavce Osvobodilne fronte in gospodarstvenike za nabavo tega materiala. Bibliofilska izdaja, ki potrebuje transportno četo in četi v pomoč še kmete, ženske, mladinke, otroke, konje, mule in volovske vprege, saj bo treba vse to tovoriti dneve in noči, v dežju in metežu, v snegu in blatu; po drčah in grapah, čez zastražene železniške proge in zamrzle reke; mimo bunkerjev, minskih polj, straž in zased...

V tistem vojnem času je dejanje in nehanje slovenskega naroda za ceno človeških žrtev usmerjeno k uresničevanju vsega, kar sta terjali plemeniti besedi: Svoboda in Pravica. Med temi velikimi dejanji je tudi natis Prešernove Zdravljice 1944. »Menda nikjer na svetu niso kulturni velikani tako malo ustvarjali za svojo sodobnost, ki ni mogla doumeti, kam sega njihova napredna misel, in tako veliko za prihodnost svojega naroda kakor pri nas...«¹ Tudi Prešernova misel se dolga leta prebija do naše zavesti, dokler se politični program njegove Zdravljice na ustanovnem kongresu KPS na Čebinah 1937 končno ne zlije s političnim programom Komunistične stranke Slovenije. Pozneje – 1941 – ga povzame vodstvo upora v uvodniku prve številke Slovenskega poročevalca in ga vzporedi s svojo vizijo svobode in s svojo podobo človečanstva. »V svoji strastni ljubezni do svobode in napredka pričinja naše pokolenje spoznavati vso blagorodnost misli in vso veličino duha, ki je našemu Prešernu pred sto leti narekovala njegovo Zdravljico.«¹

Kar so bile prej hrepeneče ponavljane besede, je zdaj prešlo v kri naroda, v revolucijo. Zdravljica je postala slovenska maršejeza. Ljudstvo jo prebira, jo recitira in poje; ponatiskuje in ilustrira; piše o njej in razmišlja. Po Prešernu se imenuje partizanska ciklostilna tehnika na Bohorju, po njem se imenuje VII. udarna brigada XXXI. divizije IX. korpusa narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Njegovi stihii so izvezeni na bojnih zastavah; z obletnico njegove smrti so bile povezane akcije ilegalne Ljubljane. In predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta je 1. februarja 1945 določilo: »Ta dan – (8. II.) – bodi naš kulturni praznik!«

Prvi zarodki Zdravljice pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte za Gorenjsko

segajo v drugo polovico oktobra 1944. Ozračje je vse bolj nabito s pričakovanji končnega izida narodnoosvobodilnega boja. In v tem ozračju se rodi tudi misel: izdati Prešernovo Zdravljico...

Viher² in Boš³ se ob večerih večkrat srečujeta pri Španovi mami, pri Hrvatcu, v Globeli ali tiskarni. Srečata se tudi nekoga poznooktobrskega večera. Pogovor nanese na Prešernovo Zdravljico.⁴ Ob tem pogovoru se Viheru utrne misel o reprezentančni izdaji te pesmi. Vsaka kitica naj bi bila na posebnem listu in naj bi imela svojo ilustracijo. Boš to zamisel spopolni s svojimi strokovnimi nasveti in potrdi, da bi tiskarna Trilof zmogla to grafično razkošje. Toda Viher bi rad še in še, Boš pa molči ali celo ugovarja. In pri tem ostane. A ko

PREŠERNOVA
ZDRAVLJICA

Viher dobi v drugi polovici decembra prvi izvod natisnjene Zdravljice, ugotovi, da Boš ni samo izpolnil vseh njegovih želja, ampak storil še več.

V grafičnem ateljeju pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko. Poleg vodje ateljeja in izrezovalca žigov delata v njem še arhitekt Viher in slikar ilustrator Janez.⁵ Njena skrb je oprema – grafična kultura osrednjega gorenjskega partizanskega tiska. Ob proslavah in mitingih skrbita še za opremo dvoran, kozolcev in skednjeve. Hkrati projektira Viher bunker pokrajinske tehnike in napravi načrt za njeno hidroelektrarno in turbino. Janez slika. Kakor domala vsem partizanom pa jima je vmes usojeno tudi prenekatero fizično delo. Ob vsem tem si naložita še delo z Zdravljico.

Pričneta prve dni novembra. Do takrat se zamisel počasi ogreva – ob pogovorih, v posvetih, v razmišljanju v prečutih nočeh. Potem poizkušata, skicirata, rišeta. Zamisel se preliva v likovno izpoved, zori in se izčiščuje. Janez mora zasnovati in izrezati osem celostanskih, 14 × 20,5 cm velikih linorezov. Viher nariše in izreže šestnajst vinjet, napis in Prešernovo podobo na ovitku.

Dobre tri tedne pripravljata, skicirata, rišeta, izrezujeta linolej in hkrati opravljata še vse drugo v osrednjih gorenjskih pratizanskih tiskarnah in tehnikah potrebno grafično delo. Pokrajinska tehnika, ki jo vodi Bodin,⁶ je v spoštovanju Prešernove veličine skrbno spremljala njuno delo. Janez in Viher sta v središču »Gorenjske«. »Vse je odlično pripravljeno. Nič nama ne manjka. In vsako noč dobiva še posebej kos kruha – za Zdravljico,« pravi Viher. Kaj je to danes kos kruha? A takrat je bilo to veliko priznanje; kakor nekoč poljskemu pisatelju Reymontu žitni klas, ki so mu ga kmetje poklonili za njegove Kmete.

Z materialom ju oskrbuje nabavni oddelek pokrajinske tehnike. Režeta v star, obrabljen linolej, ki so ga kurirji že predtem znosili iz Bohinja in iz Puterhofa nad Tržičem, iz Ljubljane pa ga nekajkrat pripeljali celo nemški častniki, ki so jim ga podtaknili iznajdljivi terenski delavci, ne da bi seveda častniki vedeli, kaj in za koga vozijo.

Okrog 20. novembra – kakor sklepamo iz nedatiranega dopisa št. 2904/4-G⁷ – pošlje grafični atelje komisiji za agitacijo in propagando pri pokrajinskem odboru Osvobodilne fronte za Gorenjsko osnutek Zdravljice in prvi poizkusni odtis linoreza. Janezovo in Vihrovo delo se bliža koncu. Osmega decembra 1944 dobi tiskarna Trilof naročilo: izdelajte Zdravljico!

Delo prevzame partizanska tiskarna Trilof v opuščnem bunkerju Davške grape pod Španovo domačijo. Zgodovina komaj polletnega obstoja te tiskarne je eno najbolj dramatičnih poglavij in hkrati najuspešnejših obdobij gorenjskih partizanskih tehnik in tiskarn. V šestih mesecih se dvakrat preseli, s črkovnim materialom, z orodjem, s tristo kg težkim strojem in s papirjem vred. Najprej iz Belega potoka pri Medvodah čez Dolomite in Poljansko dolino v Selško dolino. Spotoma se spopade z motorizirano nemško kolono, izgubi pri tem osem ljudi, ves črkovni material in nekatere dele stroja. Ko nabavijo nove črke, popravijo stroj in ko spet deset dni dela, zasuje tiskarno zemeljski plaz. Spet se je treba seliti, a pet dni nato že tiskajo – kakor povedano, v grapi, v opuščnem bunkerju pokrajinske tehnike pod Španom v Davči.

Tiskarna se stiska na devetih kvadratnih metrih površine, in to stavica, strojnica, stroj za rezanje papirja in še ležišča. Razdeljevalnica natisnjene literature je v bunkerju s sedmimi in kuhinja v bunkerju s štirimi kvadratnimi metri površine. V teh prostorih delajo in prebivajo tehnični vodja tiskarne, stavec, strojnik, gonilci stroja, razdeljevalec natisnjene litera-

ture, gospodar, kurirji in kuhinjsko osebje, skupaj trinajst ljudi. Tiskarno vodi Boš, član pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko, odgovoren za obe gorenjski tiskarni – Donas in Trilof. Tiskarski stroj je sestavljen skrajno preprosto. Od načrtov do izvedbe je vse delo partizanskih rok – konstruktorja Dona,⁸ svetovalca Boša, pomočnice Naste⁹ in še nekaterih sodelavcev iz Medvod, Železnikov in Kroke. Dotlej je v šestih mesecih obstoja in v štirih mesecih in sedmih dneh delovanja tiskarna Trilof natisnila na tem stroju 240 862 izvodov razne literature v 527 920 odtisih.¹⁰ Med temi tudi Prešernovo Zdravljico.

Za natis Zdravljice so uporabili štiri vrste papirja: tanek, brezlesni, tako imenovani mesarski papir (za zavijanje mesa) – v našem primeru za prvo stran in za odtise linorezov, za besedilo in vinjete prozoren pergamin papir; za ovitek pa rdeč in bel karton.

Papir najprej ročno zrežejo, nato pa list za listom, rdečo in črno barvo drugo za drugo ročno odtisnejo – 28 728¹¹ odtisov; zlagajo in sušijo na policah in po pogradih; pokrivajo in zlatijo – nepretrgoma noč in dan, deset dni in deset noči: Boš, Ivanka,¹² Miloš,¹³ Minka,¹⁴ Miro,¹⁵ Nace,¹⁶ Nuša,¹⁷ Samo,¹⁸ Savc,¹⁹ Španov,²⁰ Žane²¹ – grafiki, delavci, kmečki sinovi in hčere. Delovni prostor tiskarne je bil prenasičen z zlato bronzo, ki je sedala na obraze. Bili so resnično »zlati«, a zlati tudi v prenesenem pomenu.

Vežavo si zamisli strojnik Nace: luknjalik za papir in vrvice iz domače volne v beli, modri in rdeči barvi. To pritegne k delu še druge ljudi davškega okoliša. Mladinke zberejo, obarvajo in spredejo volno. Potem v tiskarni zvežejo Zdravljico. Zadnji primerek 21. decembra. Oštevilčijo 1500 izvodov. Prvega s posvetilom: »Našemu narodnemu junaku, genialnemu ustvaritelju narodnoosvobodilne vojske in nove demokratične Jugoslavije Josipu Brozu Titu«. Drugega namenijo tovarišu Edvardu Kardelju.

In potem prevzamejo Zdravljico kurirji. Po Gorenjskem se naseli tiho, praznično razpoloženje. Ljudi prevzame zadovoljstvo in ponos. V grapi, v Davči, v Trilofu in pokrajinski tehniki, na oblastnem komiteju KPS in pokrajinskem odboru Osvobodilne fronte za Gorenjsko; v Prešernovi brigadi, v diviziji in na korpusu. V vojski in njenem zaledju. V Sloveniji in Jugoslaviji. Zdravljica postane nagrada za najboljše in najzaslužnejše na področju pokrajinskega odbora OF in IX. korpusa NOV. Avtorja Zdravljice Janez in Viher pa dobita za nagrado brzostrelko in uniformo, darilo komandanta in komisarja IX. korpusa narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Darilo vojske, ki se še zmeraj bojuje za uresničenje velike misli o Svobodi in Pravici; odsev kulturnega poslanstva narodnoosvobodilnega boja in ljudske revolucije. Če je Zdravljica po naključju izšla na Gorenjskem, nikakor ni po naključju izšla prav v času našega velikega boja. V potrdilo povezanosti tega boja in naše kulture visita zdaj dve partizanski puški v Prešernovi rojstni hiši.

Likovno je težko dojeti in pravilno ovrednotiti Zdravljico, ne da bi upoštevali skup okolnosti in pogojev tedanjega časa, ki so usodno posegali v njen nastanek. V partizanskem načinu bojevanja pogojena strategija osvobodilnega boja ni le dejanje novih razsežnosti vojnih večšin, ampak tudi novih potreb, drugačnih zahtev. In zato je bila potrebna tudi Zdravljica. Terjal jo je čas, ki ni vprašal, kje, kdaj in kako je mogoče; s kom in s kakšnimi tehničnimi sredstvi.

Viher je bil takrat že diplomiran arhitekt; Janezu pa je bilo šele 21 let. Razen tečaja Probude ni imel nikakršne likovne izobrazbe. Bil je samouk. Odkrije in dvigne ga revolucija. Po končani vojni pa mu omogoči študij, ki ga je v mladosti zamudil.

Likovno je Zdravljica zasnovana na besedilu vsake posamezne kitice. Za vsako izreže Janez linorez, Viher pa za vsako dvojce vinjet. Besedilo in vinjeti sta odtisnjeni v rdeči in zlati barvi na presojnem papirju. Skozenj pa kot podton preseva ilustracija na naslednjem listu, v črni barvi odtisnjena linoreza. Izhodišče je torej grafična podvojitev tekstovne predloge, podvojitev in stopnjevanje likovnega izraza. Takšna zamisel terja usklajeno skupinsko delo – terja sodelovanje obeh avtorjev, natančno delo stavca, strojnika in končno še knjigoveza.

Izpovedno misel Janezovih linorezov dopolnjujejo Vihrove vinjete. To so simbolični liki ali v kompoziciji linoreza izbrani in potem stilizirani detajli. Linorez in vinjeti povezuje besedilo posamezne kitice, grafično oblikovano v obliki čaše. Tu je Viher prislunil svojemu učitelju Plečniku: »Zdravljica ni samo pesem, je tudi oblika.« In tako dobimo novo kompozicijsko misel, strnjeno likovno enoto – ilustracije, vinjet in besedila, odtisnjeno na dveh listih, na dveh različnih ustrojnih in kakovostnih papirja. V Zdravljico sta tako vneseni dve oblikovno domiselni vrednoti: časovno zaporedje in skladnost razmerij sestavin. Za čas gverile in še za današnji čas, za takratne razmere in možnosti – drzna misel, ki daje Zdravljici pečat sodobnosti, pečat likovnega fenomena svojega časa.

Ilustriranje Zdravljice je naloga, ki bi o njej še v miru dolgo razmišljala prenekateri akademsko izobraženi slikar – izkušen ilustrator. Janez se loti dela z mladostno, partizansko zagnanostjo, resno in ponosno. Pri ilustriranju se strogo ravna po besedilu, v glavnem po vsebini prvih dveh stihov vsake kitice. In to vsebino prepoji z duhom našega narodnoosvobodilnega boja. Stilni izraz njegovih ilustracij je realizem. Prepojene so z iskreno, likovno preprosto govorico, ki je znala prisluniti potrebam tedanjega časa, borbem in ljudstvu. Janez je talentiran risar. Risba mu je v krvi. In ta risba je kljub težavam v tehniki linoreza prisotna tudi v ilustracijah Zdravljice, v njegovem življenjskem in nam predragocenem likovnem dokumentu Prešerna in kulturnega poslanstva revolucije.

Viher zasnuje Zdravljico kot likovno izoblikovana osebnost. Že v mladosti ga vsaka poveže s Prešernom. Kot otrok hodi vsak dan mimo njegovega groba v šolo; kot študent napravi načrte za obnovo Prešernove rojstne hiše. V partizanih zasnuje likovno izdajo njegove Zdravljice. Po osvoboditvi uredi njegov gaj na kranjskem pokopališču. Kot Gorenjec je Viher Prešernov ožji rojak. Oba sta izšla iz gorskega sveta Gorenjske. Kot oblikovalcu Zdravljice je pomenil Vihru ta svet ob Davščici in Zali (kljub vojnemu neurju) vso tisto lepoto doživetja, kakršna je nekoč živela v Prešernovi podzavesti in bila opora njegovemu ustvarjalnemu duhu.

Iz Vihrove zasnovne Zdravljice odsevajo visoka kulturna stopnja oblikovalca, njegovo likovno znanje in okus. Kakor Janez v risbi skuša Viher ujeti likovni izraz v preprostem liku, v stilizirani obliki rastline, živali ali predmeta. Njegove vinjete, rezane v linoleju, so s svojo domiselnostjo in preciznim rezom grafično doživetje Zdravljice. Stilno je v njih čutiti romantični klasicizem Prešernove dobe.

Zdravljica je plod skupnega prizadevanja po delu in dolžnostih različnih, a z isto mislijo in istim čustvom prežetih ljudi. V razmerah, v kakršnih je nastala, je izjemen pojav na položajih gverile, osvobodilnih vojn in revolucij.

Tridesetletnica osvoboditve.

Ob ponatisu Prešernove Zdravljice pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte za

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Gorenjsko – 1944. Odgovorimo na vprašanje, kako je bila takšna izdaja takrat mogoča.

Predvsem: narodnoosvobodilni boj od vsega začetka ni samo boj za golo življenje, za svobodo, za pravico ampak hkrati tudi boj za našo kulturno dediščino in kulturno samobitnost. Najvišje centralno vodstvo revolucije in pokrajinska vodstva se tega globoko zavedajo, zavedajo se, da izhaja vse iz naše preteklosti in živi v našem ljudstvu. Oblastni komite KPS za Gorenjsko, s tedanjim sekretarjem Bogdanom Osolnikom, si poleg političnih nalog vseskozi nalaga tudi naloge s področja kulturnega življenja; posebej se zavzame še za izdajo Prešernove Zdravljice.

Takšna izdaja Zdravljice je bila mogoča zaradi predvojnih izkušenj ilegalne partijske tehnike; mogoča zaradi izredne organiziranosti gorenjskega partizanskega tiska, ki ga od leta 1942 vodi Adolf Arigler-Bodin. Mogoča je bila zaradi nesebične poštvalnosti tistih, ki so mesece in mesece noč in dan delali v bunkerjih tehnik in tiskarn.

Mogoča je bila zaradi zvestobe in pomoči vaščanov tamkajšnjega okoliša: Davče in Zalega loga.

In končno je ta bibliofska izdaja bila mogoča zaradi tradicije visoke slovenske knjižne grafične kulture, bibliofska izdaja brez kakršnihkoli snobistično estetskih teženj. Rodilo jo je najgloblje hotenje slovenskega naroda, da bi izbojeval čas,

ko rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak!

Lojze Gostiša

Viri: Arhiv Pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana. Dnevnik Adolfa Ariglerja-Bodina v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana. Ustni viri: Adolf Arigler-Bodin, Franc Boštjančič-Boš, Bogdan Osolnik, ing. arh. Marjan Šorli, Janez Vidic; osebni zapisi in neobjavljeni spomini.

Literatura: Jože Krall: Ilegalne tiskarne grafičnega oddelka »B« Pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko-Tiskarna »Trilof«; Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS I-1957, str. 62. Ana Benedičič: Partizanske tehnike in tiskarne na Gorenjskem; Kranjski zbornik, 1970, str. 32. Viktor Smolej: Prešeren in narodnoosvobodilna vojna; Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, 1955, str. 5–14. Viktor Smolej: Zgodovina slovenskega slovstva; knjiga VII. Slovenska matica, 1971, str. 96–102.

Opombe:¹ Boris Zihnerl: Za pravičen odnos do naše kulturne dediščine; Ljudska pravica, 28. maja 1944.² Ing. arh. Marjan Šorli.³ France Boštjančič-Boš.⁴ Ustni vir F. Boštjančič-Boš.⁵ Janez Vidic.⁶ Adolf Arigler-Bodin.⁷ Arhiv Pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko, v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana.⁸ Edo Bregar-Don.⁹ Nasta Sešek.¹⁰ Jože Krall: Ilegalne tiskarne grafičnega oddelka »B« Pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko; Letopis MNO LRS I-1957, str. 75.¹¹ Glej op. 10, str. 74.^{12–21} Ivanka Pegam, Miloš Jocič-Rado, Minka Mrak, Lado Košiček-Miro, Janez Fister-Nace, Nuša Bokal, Franc Ceklin-Samo, Janez Bokal-Savc, France Biček-Španov, Žane Klemenčič.

Valentin Cundrič

Balada o Georgu Krisanichu

jk: Juraj Križanič
papež
legat
kronist
vojaki
sel
menih
glasbeni preliv

bitka na Kahlenbergu

jk se božjastno premetava po tleh, vidi privid:
Privid, privid!
vojaki Menih, menih, odpri oči, izbuljene oči odpri!
Spet se zamika kot svetnik.
Se meša mu? Menih, menih!

vojaki pojejo:

Oče Avguštin,
obesi se na klin,
obesi se na prvo babo,
če si za kakšno rabo.

Glasbeni preliv.

papež Kako prebran je človek, o, prebran iz količin in mer.
jk Roke koliba so za dan, srce, pa za večer, in vse se uredi, če le pri Bogu ni zamer.
papež Če Bog ni gluh,

jk	kot je največkrat, da. Temensko kost za tulipan zamenjal bi vsak dan, Svetost, če mi verjamete.		Samo dojenčki se slepijo z nedopovedljivo mladostjo, ki jo očetje in matere razsvetlijo z neponovljivo krepostjo.	papež	Kako pravični dokumenti. Kako šaljivi in žaljivi. Potem Debeli. Si niste nič izmislili, no, saj verjamem.		
papež	Poprimi te ročaje kruha, te ročaje vina izmed navadnih cul. Glej: misliti in vedeti sprhni za gnoj spomina.	papež	Kako lepo si to povedal. Odsuni zadnji čep in lino Kaj če v prsih nosiš pajčevino!	legat papež	In Mladi. Kako naduto. Zelo neuspešen bil v Deželi sveti s križarji. Francozi pač. In Levjesrčni.		
jk	Je grčavo vejevje dni, ne da se upogniti.	jk papež	Svetost, kako sem okrepcan. Ti kosa moja, najostrejša, a zdaj sem že zaspan. Ti duša meni najmilejša!	legat papež	Kdo ga je krstil s tem imenom? In Sveti. Ste vse pregledali, da mota ni po sredi. Ni, no prav. In Prepirljivi.		
papež	Kar tja obesiš, tam visi, na grčavem vejevju dni visijo stare trhle niti.	Blagoslov. Juraj odide.		legat papež	Če papežem imena bi dodajali, le kaj bodo si izmislili? In Oče naroda. In tale je Kralj-Sonce. Odpadnik in nečistnik. In vendar kralj, Svetost, ne smemo se prenageliti z izobčenjem, da iz Francije ne naredimo nove Anglije.		
jk	Oblečeš solze v belo platno z gnilih nageljnomo v laseh, pokleknil boš na cesto blatno, glej, rožam na očeh.	papež	In zdaj sem sam. V časih teh zadržetam še sam pred sencami, prividi meniha, ki se spridi.	legat papež	Če ponovim: rad bi ga videl v Vatikanu!		
papež	Morda so Kristove besede enako blodne kakor te. Čemu obup, prijatelj, sklede so polne in se še kade.	Tleskne z rokami, koraki, šepet.		legat			
jk	Srce je ta, ki zdaj osepne in zdaj veselo cepeta. Razum pa ve, da čute skupne sva že kdaj okružila.		Za črnim stenjem dneva bivam jaz, papež, kot krvnik. O Bog, mar te izzivam? Ne, tvoj pa sem dolžnik. O Krist, to ti dolgujem, ta veliki predujem. Meniha tega, da, v trdnjavo! Imeli bomo spet zabavo. In spet sem sam.	papež	Glasbeni preliv. le kje je emavška gostilna le kje je emavški točaj počakaj kaplja zdravilna da pridem nazaj. Menih, odpri oči, izbuljene oči odpri; spet se zamika kot svetnik. Se meša mu. Menih, menih!		
papež	Te res zasega rja kakor kamne besede, kamne mesa. Izdiral si jo boš iz perutnic dozorel in obran.	šepet papež	Nemara zdajle drgetam z gomolji hrepenenja, s krljji rok. Svetost. Nič ne poljubljal nog. Ha, pismo, in od kod. Oviija spet me smrad zarot. Odhajam.	petje			
jk	Drobljivi, krljki dan si dvigam do upalih lic. Bojim se in zelo.	šepet papež	Kako mi kljuva v zatilju. Svetost, pisanje tole ni bodica prekletega meniha, lačnega berača. Svet je lačna ptica, preobjedena povrača. Pisanje, ha, nešteto teh vrstic imamo v Vatikanu, na pretek. Naš Juraj čuden je možic, zagrjen v videz in zlaganost, pokrit v kreposti in zagnanost. Ha, on je smet in jaz? Kako je čudno mraz, septembra v Rimu mraz. O Juraj, Juraj, precejaš molk in spev in iščeš naš odmev in praviš: z nepodkupljivostjo in z nezaupljivostjo. S precejšnjo nevoščljivostjo. Ti, zgrbljen angel, boš odrešil svet. Ti hočeš biti nov cepič, naš plod, brstič. Ob jaslih tvojega srca hrapavi jezik liže zid, proglasil sem te za sovražnika in bil sem jasnovid. Ta pisma, to so tvoje sladostrastje, besedoskrunstvo in besedočastje.	kriki	Ropotanje z vojaško posodo in priborom.		
papež	Pod culami krvi, da je dovolj hudo, ti ljubje sreče zogleni.	šepet papež		1. vojak	Vojaki so veseli in žalostni obenem. Menih, le jej, dovolj si se nastradal. Svet mož si, vendar moraš jesti.		
jk	In kukavičje jajce se izvali, ko te prijateljsko objamejo. Res ne hodimo po cesti, ker drug po drugem hodimo. Ker moramo drug drugega prelesti, da se obsodimo. Svetosti obsoditi ni lahko.	šepet papež		2. vojak	Svet mož, svetnik morda, haha, nemara prej vohljač. Kako se prečenjuate, možje, Kaj tukaj bi vohljal, Že jutri bomo gnili v skupnem grobu, in črvi ne sprašujejo, kaj smejo, čigave uhlje smejo ozaljšati.		
jk	Vsak pas lahko razparamo, vsak palij, humeral z roko in z nožem. Da prevaramo oko, uho.	šepet papež		jk	Kot starček žlobudraš in starček tudi si. Ha, pater, zdaj poslušaj, kaj zložil sem o tebi: oče Avguštin, obesi se na klin, obesi se na prvo babo, če si za kakšno rabo.		
jk	Kako telo je nerazumljivo v lučeh prisojnega sveta. Meso je neozdravljivo brez pomoči upanja.	šepet papež		1. vojak			
papež	Je krpa upanje in vera, da si jo mečemo v oči?			2. vojak			
jk	Življenje je prastara bera, z iverjo dneva, z iverjo noči. A duša, ta je iz srobota in niha, niha bela; prečudna so ta pota, o niha, niha preperela.	šepet papež		1. vojak			
papež	Če delaš greh, se ne kesaj. Kdor se keša, zboli.			2. vojak			
jk	Z betlehenskimi: z vami mir bi pokapljal spomin, priklenil bi na to se čer v obleki brazgotin.			1. vojak			
papež	A nisem deželan, naiven kmet. Ko gledam te, se zdi mi, da prevelik vzel si bil zalet in butnil si ob strop sveta.			2. vojak			
jk	Če te prijateljsko objamejo, si zanje le en klin. Tako je že bilo pod strehami skomin.			1. vojak			
papež	Ko tvoje besede skupniki načno s svojimi trupniki ...	Tleskne z rokami.		2. vojak			
jk	In duša v kuti mokri žrgeta pod kapniki solza.		Vsi kardinali, kardinali! To pismo glejte, spet Juraj Križanič. To zadnji je ukaz, rad bi ga videl v vatikanskih ječah. Lahko greste, pa vi, legat? Aha, o Ludvikih bi se menila. No, pa se dajva, prav. Bil prvi je Pobožni. Gotovo goljufija. Potem Jecpljavček. Kako simpatično ime za kralja. In Prekomorski. Je njim podobno. Nenasitnim. In Leni.	Smeh.		1. vojak	
papež	Mar Krist ni jokan in kako! Na vsako toporišče ga ne morem nasaditi, Boga ne najdem na vogalu tem, zato sem hotel z vami govoriti.			2. vojak			
jk	Žvrgoleča vrv vere zadržnila ne bo sveta, če ti bojiš se, prvi, mere in prividov dna.			1. vojak			
papež	Z zvijačami na jamborih izplul sem vsak večer, a svet je kakor mrzel dih, kot ostra čer.			kriki sel jk sel			

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

vojaki petje	Vohljač, nemara res. Le kje je emavška gostilna ...	jk kronist	Kaj pa sibirske zime, mraz – naraste vsaj na petdeset stopinj. Ta rimski dril. Pa pravijo: umetnik, učenjak. Starec in čudak. Bedak, berač. Ha, oče Avguštin, obesi se na klin ... Zdaj pojdi.	jk	z raziskavo in razsodbo tu pri nas. Potem še vzhodna cerkev, tepec. Se res je treba zaleteti v Vatikan kakor rogati norec? Na to ne vem odgovora. Vi ste protestant. Berač sem, strah me je in lačen sem. Menih, meniščič, krasen zgled vojakom Jana III. Sobieskega. Kdor je močan, bo zmagal. Naj jaz ga opogumljam ali ne. Naj jaz ga spravim v malodušje ali ne. Še to: naš kralj bi te sprejel, če bi ne bil berač. Rodil si se kot plemič, a rod je zdaj zavožen. Ce boš jutri padel, vnesen boš v imenik kot monnik, dominikanec in zagreben med vojake, saj si berač. In zdaj skoz vrata!
Glasbeni preliv. Kopita. Koraki.					
jk	Georgius Krisanich, dominikanski pater, naročili ste me, vaša milost.				
Witsen	Naprej, naprej, moj Juraj, ta pogovor ni uraden, ni preverjanje, zgolj moja radovednost. Njegovo Veličanstvo me plačuje kot kronista, kronisti smo pa radovedni po dolžnosti.	Žvižg biča. Krik.	To bi ti godilo, a jaz še malo ti izprašam in izprašim vest. Najbrž ne veš, nemara pa, lahko bi vedel, kaj je tukaj spornega.	jk kronist	
jk	Kot pater sem odložil vse preplezane obleke. Sramoto in časti.	Papir.	Korespondenca. Tvoja pisma. To Petru I. Aleksejeviču. To Veličanstvu Janu III. To Inocencu XI.		
kronist	Lokavi monnik Krizanicz, ti bom pa jaz povedal vse o tebi.		Na ruski dvor sem pisal ... Pisari si in illo tempore, vo vremja ono, ha, brez haska.	jk kronist	
jk	Ne morem vam prepričati, gospod, da se zabavate na moj račun, čim bolj me bo bolelo in peklilo, tem slabši sem pred –		Mojbog, v resnici brez odmeva, ko Turki plenijo, požigajo po Dunaju, slovanski bratje spe, bog, spe, ne morem razumeti. Aleksejevič bo kvečjemu udaril Carigrad, da si odsune okno, vrata v svet.	jk kronist	
kronist	Dovolj čvekanja, v časih teh ne smeš verjeti, da papež v kaj veruje, še manj se smeš zanesti na meniha.				Petje menihov in molitev.
Premolk.					jk Gospod, usmili se. Gospod, usliši me! bližnjištvo je kis in smola sulica ki odpira srčno stran sprejeno iz storžkov trenutka in mu ni do snovi do roba saj je odpadek snovi
	Georgius Krisanich, Croata Obarhiensis? Nobilis ex Ferdinando? Collegium Graecum. Doktor svete teologije. Posvečen ad titulom missionis. Zagrebski kanonik, novitius. Pismeno si se odrekal časti in dohodkom kanonikata. S sodnikom Hieroninom Ciechanowiczem prebil dve leti v Moskvi. Pol leta v Carigradu. In v Rimu kot doma. Potem še enkrat v Moskvi. Kot Juraj Biliš Ivanov. Prišel, da bi se carju udinjnal. Pregnan v Sibirijo, v Tobolsk.	jk kronist	Zares sobrat, naj se sramujem. In koga, sebe, njega. Pisal sem zares. Čprav mi ni dovoljeno. Oba sva v poljski vojski Nepoljaka. To naju družiti. A le to. Premilo govoriš, ti ni dovoljeno, premilo je povedano in mišljeno. Po sredi je prepoved. Da, prepoved. In kaj šušmariš z Inocenci. Jih ne poznaš? Mar ne ugriznejo nazaj? Mar ne udarijo nazaj s kopiti? Jih ne poznaš? Nemara ne. Giovanni Lotario, III. Bosance hotel je poklati kakor ovce, saj zanje veš, za to človeško mrhovino. Sinibaldo Fieschi, IV. Strmoglavljaj je cesarje. Etienne Aubert, VI. Ta je pisaril v Moskvo kakor ti. Precej zagledan v svoje posle, oziroma v brezposelnost. Giovanni Battista Cybo, VII. Ta je verjel v čarovnice. In Torquemada. Med drugim, ti verjameš, da so – čarovnice? Verjamem v Inocence. Ko sva tako rekoč pri njihovem rodovniku. Gimbattista Pamfili, X. Precejšen revček, ves zagledan v Dunaj, ki se iz njega zdaj kadi. Še Benedetto Odescalchi. Naj Apostolska penitenciarija mu da odvezo brez odloga, ko bo umiral. Le kaj si njemu pisal, človek božji. Saj te poznajo v dno drobovja. Rimljanom si zagabil se že kdaj. In znano, simpatiziraš z anglikansko cerkvi? To znano, če res je, ni potrebno utemeljiti	jk kronist	ta polsen je mrzel in poln umrlih besed romaric poln besedolazcev mesolazcev poln besedovidcev in preživelih besed roparic
jk	Za petnajst let, papist seveda. Potem kot oče Avguštin postal redovnik v Vilni. In tole zdaj je Kahlenberg. Četrtega septembra. Sovražnik Inocencev, Urbana in Aleksandra. Nasploh vseh papežev. Nemara malce ortodoksen. Molčiš?	jk kronist			ker le meso da meso hočeš na vejo imeti na muhi na piki vendar gibi so privid ki se domala razkadi
jk	Mar ni že Janez VIII. rekel, osemsto let je od tedaj: nec sanae fidei vel doctrinae aliquid obstat sive missas in eadem sclavinica lingua canere sive sacrum evangelium vel lectiones divinas novi et veteris testamenti bene translatas et interpretatas legere aut alia horarum officia omnia psallere.	jk kronist			imajo na muhi svoje mere na steni tvojo glavo pod pazduho premirje vendar stena je privid in čas se razkadi
kronist	Kaj Janez, kaj pa protestanti? Ne maram biti protestant.				kdo sme nositi krono iz besed iz katere vzletavajo prividi svetov ranljivi garjavi
jk	Saj te ne silim v to, neumnež.				včasih se kdo odbere okliče kar sam a ga prebode kopje želo kost in pade mrtev vznak in ga ovohavajo žrebički dežja in ga povozi voz neba in ga ogradijo kamni kot lužo večnost poklekne nanj
jk	Nocojšnja noč nam oznanjuje smrt, in je prepozno, se prekrščevati.				skala na kateri stojiš se bo vsak hip razpolovila in razpolovil se boš še ti nekaj se boš dvigal nekaj padal
kronist	O, nista te zaman Massari, monsignor in ruski car stigmatizirala tako: cervello torbido e stravagante!				tako rekoč zaniha protje čudežev petero tvojih čutov kot pet kapelj drsi s prstov vej
					samo smrtniki obiščejo zamišljeno tvojo smrt opasani s čistimi besedami da najdejo sebe ne tebe
					zadušnica za svetom včerašnjim ganila bi še psa in tudi v mišji luknji povzročila bi preplah in v jasli vsake bi nasula

			legat	In tu potuha vsaka je odveč, pregrešna in škodljiva.	
	žalostink solzečih da bi se zbližali in bleketali in nosili zvonce slekli vse privide popotne palice zlomili čute si izščipali				
kriki	Brat Avguštin, k molitvi! Brat, Avguštin, k bolnikom! Brat Avguštin, drva nabirat! Saj grem. Ubogi Bog, ki glas moj pije, da se odžeja. Kako poveljučujem naj, če nisem poveličan. Če gnijem s tablama kamnitnima. Če iz venčnih listov dneva usiplje se mrčes. Ze grem. Bolezni so obrasle marsikoga in goloroke si nas podajajo čez zid življenja. In žogajo se z nami, da odzvanja jim naša srpasta oblika. Odzvanja naše podkvasto telo. Najbolje je nabirati drva. Posebno veselje je to. Življenjski post, zasidrana splahnelost. Vejevje obmolči za vselej. Na vekov veke in je zadovoljno.	2. vojak jk	da se pripravava. Se jaz borim, se ti boriš? Ne, kralj bori se, kralj bô zmagal. Midva sva brez imena, brez pomena. Bo zmagal, misliš, stavec? Kdo, kralj, seveda bo, Bog mu pomagaj. Saj je kristjan, naš kralj. In Turki niso božji, upam vsaj, da v božjih mapah zmede ni. Je sultan z njimi, s Turki? Je, z njim sto tisoč janičarjev. Ubogi Leopold. Ubogi mi, mi bomo umrli.	petje	nekoč je živel in umrl oče Avguštin pokopan pod kupom vojakov ruševin
jk		2. vojak jk 2. vojak jk		nekoč je živel in umrl bil je menih capin cezarje papeže sovražil njih kruti mlin	
		Fanfara. kriki	Njegovo Veličanstvo Jan Sobieski. Poklekni, stavec! Fanfare, da, fanfare, kolikokrat sem slišal jih . . .	nekoč je živel in umrl kot premine marsikdo res moral je umreti bilo mu je preveč hudo	
		jk		kronist Tega, Juraja, smo mi pospravili. Nemara ne bo rečeno v našo škodo, da smo vas prehiteli. vas v Vatikanu. Že gnije med vojaki padlimi. Bil je priljubljen kakor tudi nepriljubljen. O njem so krožili dovtipi, šale in pesmice kot ta:	
		Glasbeni preliv.		oče Avguštin obesi se na klin obesi se na prvo babo da boš za kakšno rabo	
		zbor	Čez nekaj dni Juraja Križanića so zagrebli v skupni grob z brezimnimi vojaki kot beraškega meniha, potepuškega dominikanca.		
Glasbeni preliv. Ječanje.		Procesija, petje, molitev.			
		kronist	Prelata prav iz Rima so nam naprtili na fronto. S procesijo prihaja. S kadičnico in križi. ... O, kakšna sreča, kakšna milost božja. V brlogu tem živimo kot volkovi. Moj blagoslov, sin moj, in mir. Največ zaleže mir, posebno tukaj. Sta res umrla Bartholomé Esteban Murillo, potem Gerard Terboch, slikarja?		Zdaj pojejo drugače, strpnije, prijetneje in bolj človeško. Zdravnik ni bil, duhovnik slab, kaj torej, a vojake je zabaval.
1. vojak	Kdo je bolnik? Kdo hoče mojo uteho? Redovnik sveti, o, jahalne škornje čutim v sebi. Pred dobro uro sem obležal, zdaj so me sem privlekli kakor suho vejo. Tako boli, kot pokal bi po šivih. Dve tuji kosti imam zadržti v bokih. Pomagaj mi. Kako naj ti pomagam, če Bog ti ne pomore. Razloge bi že našla, a oba sva nesposobna pred usodo. Imam zeli, mogoče bodo dobre. Poskusiva. (zapoje) Kindlein, bet, bet, sonst kommt der Schwed, sem oče Avguštin, berač, capin.			legat Svetosti bom poročal. Za sedaj mi je ukazano le v zvezi s praznikom, ki naj bo proглаšen zaradi vaše zmage. Marijino ime naj bi slavili, oziroma vas, zmagovalce. Saj me razumete, ta Križanić naj bo iz vaše kronike izbrisan, saj je menih in milost božja izkazana mu je bila preko Svetosti in preko strpnih kardinalov. Vem, še za manjšo krivdo je Vatikan sežigal in moril. Pst, to ni obrekovanje. Svetosti spročite naše spoštovanje. Vas sploh ne bom omenjal. Kronisti vendar so brezimni. Kaj vendar pričakujete, nagrado? In če se ne motim, ste protestant? Njegovo Veličanstvo je na Dunaju in najbolj prav bo, če še vi se tja podate. To je burka, tak sprejem. Po protokolu. V kroniko ne pride.	
		jk	In kaj potem, Jacob van Ruisdall je tudi šel pod rušo in brez škode. Willem Claesz Heda prav tako. Za Vatikan tako storili niso nič. Slikarstvo, bah, divina musica je vse kaj drugega in posvečenega.	legat	
		1. vojak zatuli			
1. vojak	Zeli so strup, poberi se menih, razloge išči za mojo rano smrt, poberi se drugam, zastrupljevalec. Prizori taki iz dneva v dan. Mrlič in mrlič. Kako naj jih od mrtvih obudim? Tu je mrlič, mrlič. Če si ga ti umoril, naj ti sodi Bog na svojem svetu, na hitro roko te bom sodil tukaj sam. Mladenič, tiho! Besede so pošasti in dejanja zlo. Kaj mojo starost s sabo bi prepajal in presolil, ko pa ne veva ne jaz ne ti, zakaj, čemu ta smrt in jutri moja smrt, pojutrišnjem še tvoja in še katera.	kronist legat	A mezza voce, sveti mož. Po poti sem izvedel za Juraja dominikanca. Da padel je na vaši fronti. Svetost bo to zanimalo, zato mi vse povejte, če mi ne vemo več o njem kot vi?	legat	
jk		kronist	Nemara mi prevzvišenost budi spomin na Križanića. Padel je in moram reči, nobena škoda. V Vatikanu vodimo ga kot sovražnika, v nemilosti Svetosti je tako rekoč.	kronist	
kriki		2. vojak	Hrvat, če kaj pove vam ta oznaka. Dominikanec in berač, če kaj pove vam to. Menih in brez lastnine. Nezanimiv teko rekoč. Slovan s samaritansko krinko. Mojbog, naš Vatikan na more spati ža zaradi Hrvatov, ta ni prvi, ki je grizel in pljuval po Svetostih. Če Bog jih ne posluša, so prekleti.	legat kronist	
2. vojak	Ukrojena sva za tole bitko. Obrzdan je treba biti, ne ukrojen in napeljan na skupni mlin. Tu sva zato, da bova padla v pozabo, smrt in ne,				
jk					

Tridesetletni Jakob Alešovec (1842–1901)

Jakob Alešovec, slovenski trpin

V svojo osojno galerijo portretov skoro pozabljenih gorenjskih književnikov, nameščam danes še zagonetno Alešovčevo podobo.

Ljudskega pisatelja, humorista, časnikarja – človeka, ki je mnogokaj hotel, a le malo dosegel. Že v otroštvu slabovidnega, pozneje – zadnjih petnajst let življenja – pa skoro popolnoma slepega...

Ki je kot berač taval od hiše do hiše, ves zaraščen, zanemarjen in poln mrčesa. Zapuščen od žene (ki je bila takrat znana šivilja finega belega perila) in obeh hčera. V popolnem siromaštvu je naposled – še ne šestdesetleten – v mestni hiralnici umrl.

Tako je bilo uradno razglašeno in tako piše še sedaj v Alešovčevih življenjepisih. Vendar pa njegovi sodobniki vztrajajo, da je bilo drugače. Ker se v mestni ubožnici ali hiralnici mož ni pokoril predpisnemu hišnemu redu, so ga odslovili. Potem so Ljubljanci govorili, da hodi izgubljeni mož spat na Drenikov vrh (pri Rožniku) – na mrvo... Iskal je tolažbe v vinu – za pribračen denar je le pil, da bi pozabil. A ga je pijača naposled ugonobila. – Izločen iz družbe, brez prijateljev, je bogve kje omahnil v odrešujočo smrt.

To mi je pripovedovala moja mati, ki je kot dvajsetletna učiteljica, večkrat videvala Alešovca na ljubljanskih ulicah. Bil je resda po svoje popularna osebnost – nekoč tako oster in duhovit možak – a kaj, ko se je vedno bolj izgubljal v bridkostih osamljenosti, revščine in oslepelosti. Z grčavo palico v roki si je nesrečnik utiral pot skozi temo... Samote in sramote...

Sam pa se še spominjam – iz svojih dijaških let – da je bil na eni od visokih hiš na ljubljanskem (današnjem) Cankarjevem nabrežju ob Ljubljani še po prvi svetovni vojni pritrjen velik napis (firma) ši-

viljske mojstrice Alešovčeve. Takrat je obrt vodila že ena od pisateljevih hčerk. – Po sporočilu sodobnikov je narodno zavedni Jakob Alešovec zahteval od žene, da da hčerkama ime Slovenija in Domovina. Če je to dosegel – pri krščevanju gotovo ne! – nisem nikoli zvedel.

To reminiscenco res lahko uvrščam v pripoved o Jakobu Alešovcu, saj je njegovo delo tudi bolj kulturno zgodovinskega značaja. Kot literata so namreč naši slovstveni zgodovinarji na Alešovca kar pozabili, če ga že niso popolnoma črtali...

Dr. Dragotin Lončar, politični in slovstveni zgodovinar, je bil že bolj pravičen:

»Jakob Alešovec je bil ljudski pisatelj v dobrem pomenu besede. Brez umetniških stremljenj je pisal preprosto, za svojo dobo pravilno ter z veliko hudomušnostjo in šegavostjo. Dva njegova spisa imata še danes kulturno zgodovinsko vrednost, Ljubljanske slike in Kako sem se jaz likal.«

S svojim pisanjem je pisatelj zbujal nevoljo in priznanje, kakor je pač bralec sprejemal njegov oster humor, robotost, nekompromisarstvo in brezobzirnost. Vsekakor pa velja Alešovec še danes za enega najbolj duhovitih in ostrih satirikov v naši književnosti.

Vendar eno od poznih priznanj: v letu 1973 je Prešernova družba uvrstila med svoje redne knjige tudi ponatis Alešovčeve avtobiografije Kako sem se jaz likal, povest slovenskega trpina. Pisatelj Miško Kranjec je v besedi o avtorju med drugim tudi zapisal:

»... Žalostna, nesrečna usoda ga je spremljala vse življenje in ga preganjanje še dandanašnji: literarna zgodovina ga je kratko in malo zatajila. Že pred vojno se je začelo, po vojni pa so literarni zgodovinarji skoraj dosledno brisali njegovo ime iz slovenske literature. In vendar se vsaj dela, kakršna je njegova povest slovenskega trpina, ne bi mogel sramovati noben pisatelj niti dandanes...«

Mudil sem se nekajkrat – zadnjikrat letos, sredi decembra – v Repnjah. Pač zaradi Jerneja Kopitarja, učenjaka evropske slave, katerega podobo tudi nameravam uvrstiti v to mračno galerijo pozabljenih, napak razumljenih ali osovražanih gorenjskih literarnih velmož. Vnu, vselej sem stopil še do bližnje Skaručine – tu sem pomislil na pesnika Prešerna, ki je bil večkrat tu v gosteh pri stricu Francu Prešernu. Le-ta je tu opravljal duhovniške posle v letih 1837–1841, četudi ni bil pravi župnik, pač pa le »cappellanus jubilatus«. Pri tem pesnikovem stricu sta gospodinjili Urša, sestra pesnikova in teta Lenčica. Semkaj, k svojemu najljubšemu bratu, je prišel umret tudi pesnikov oče Šimen Prešeren. Tu je na smrt bolnega moža obiskala njegova žena Mina, ki je tačas že živela pri svojem sinu Juriju, pesnikovem mlajšem bratu, na Koroškem. Bridka usoda je tudi v smrti ločila pesnikove starše: oče spi na pokopališču v Vodichah pod Šmarno goro, mati pa v daljnem Šentropertu ob Osojskem jezeru.

Skaručina pod Šmarno goro

Rojstna hiša Jakoba Alešovca na Skaručini

Izpričano je – tudi na ohranjenih fotografijah se to vidi – da sta imeli Ana Jelovškova pa tudi njena in pesnikova hčerka Ernestina, slabe, bolne oči. Ker pa je sv. Lucija, ki ji je posvečena cerkva v Skaručini, tudi priprošnjica za odber vid in zdravje oči, je pripeljal Prešern svojo ljubico Ano »na božjo pot« k sv. Luciji, hkrati pa sta obiskala strica Franca. Bilo je to v decembru leta 1838, ob začetku njune ljubezni... Tako pripoveduje Ernestina v svojih Spominih.

No, če sem že hodil v Kopitarjev dom v Repnje in v skaručensko cerkvico, ki je videla ne le pesnika in njegovo mlado ljubico, pač pa tudi pesnikovega očeta in mater pa tudi sestri Uršo in Katro, teto Lenčico in strica Franca, sem kar rad zavil še do Alešovčeve rojstne hiše (Skaručina št. 35 – prej št. 5). Pač tudi zato, ker sem še kot poldorasel otrok z zanimanjem prebiral (večkrat!) čudovito branje »Kako sem se jaz likal«. Že takrat sem Alešovca vzljudil, čeprav mi je misel nanj grenila pripoved o njegovi zanemarjenosti na stara leta. Tako šegav se mi je videl, posebno kot »kloštrski muc« med frančiškani v Kamniku. Seveda takrat še nisem nič vedel o Alešovcu, ostrem kritiku družbenih in narodnostnih situacij.

Rojen je bil Jakob Alešovec dne 24. julija 1842 gostacu in čevljarju, očitnemu proletarcu, ki se je selil iz hiše v hišo, bil večkrat brez dela. Otroci pa so bili trije. V hiši je večkrat pela očetova kneftra, mati je celila rane otrokom s solzami...

Tako se je začela »povest slovenskega trpina«.

Če ne bi vodiški kaplan opazil Jakobove nadarjenosti, bi fantič prav gotovo nasledil očetov »trinožni prestol«. Tako pa je oče fanta le poslal najprej v domačo šolo, potem v Kamnik k frančiškankom in odtod v Ljubljano, v gimnazijo. Zaradi slabih luči – petrolejskih brljivk v Alojzijevišču – so fantu že v onih letih pričeale pešati oči – postal je kratkoviden, za branje in pisanje je potreboval že očala.

Sol pa Alešovec ni napravil. Z neizdelano šesto gimnazijo se je poizkusil še na učiteljski. A tudi tu ni šlo. Zato je moral iti – kruhoborec kot je bil že od malega – za domačega učitelja na Kalec, h graščaku Miroslavu Vilharju.

Tu je zdaj priložnost, da omenim neprijetno Alešovčevo obdobje – čas njegovega nemškega pisanja.

Očitno narodnostno neprebujen, vsekakor mlačen, je pričel pisati v časopise črtice, povesti in romane v nemščini. Celo nekatere igre, ki jih je uprizarjalo ljubljansko deželno gledališče, je napisal v nemščini, v eni od teh je celo sam nastopal kot (nemško govoreči!) igralec! Podpisoval pa se je mladenič po tuje: Aleschouz ali Alešovz.

Nas bo gotovo najbolj zanimala Alešovčeva ljudska igra »Sicherl, vulgo Dimež, der Schrecken von Krain« (Pozneje v slovensščino prevedena igra nosi naslov »Dimež, strah kranjske dežele«).

No, šele mlademu domačemu učitelju na Kalcu, je Miroslav Vilhar, sam zaveden narodnjak, pesnik, pisatelj in politik, razvnel iskro rodoljubja – Jakob Alešovec je

Spominska razglednica z Alešovčev rojstno hišo v Skaručini in dvema pisateljevima portretoma iz zgodnjih in poznih let. — Razglednica je delo slikarja Ivana Vauptiča.

pričel pisati v slovenščini! Svoj vpliv na Alešovčev prepoved pa so imeli tudi njegovi osebni stiki z Blažem Potočnikom in Lovrom Pintarjem.

S Kalca je Alešovec odšel (Vilharjevi otroci so medtem šoli odrasli) v Vipavo v graščino grofa Lanthierija, kjer je urejal knjižnico.

Glava drugega letnika »Brencelja v lažnjivi obleki« (brencelj s peresom v rokah je Jakob Alešovec).

S petindvajsetimi leti pa se je Jakob Alešovec za stalno naselil v Ljubljani. In tu pričel kot poklicni časnikar in pisatelj svojo trnovo pot.

V »Ljubljanskih slikah«, izšlih l. 1879 v pisateljevi samozaložbi, je poklic časnikarja takole označil:

»Ne vem, kateri modrijan je rekel, da je časnikarstvo šesta velika moč na zemlji. Če se ni norca delal s časnikarja, pa ni bil pri pravi pameti. Najbolj bi ga v tem na laž postavil ljubljanski časnikar, kateri je vse prej kot velika moč. Veliko dela — malo zaslužka, veliko zamer — malo časti, veliko odgovornosti — nič gotovega. In če danes odloži svoje pero, se jutri zanj nikjer kosilo ne bo kuhalo.«

Glava enajstega letnika je bila drugačna, enostavnejša. Brencelj z urednikovo podobo pa je ostal. — Vseh letnikov »Brencelja« je bilo 17!

Za ljudskega pisatelja, za kakršnega se je imel Alešovec sam, pa pravi v taistih »Ljubljanskih slikah«, da imajo njegovi nasprotniki »slovstveničarji«, take javne službe, ob katerih jim ni treba ravno stradati. Ker vsakdanji kruh že itak imajo, si s peresom žgance le bolj zabelijo. Le-tem pa ... je ljudski pisatelj posebna pošast, ki se ne drži njihovih slovstvenih oblik, marveč priprostemu narodu piše po domače.»

Sicer pa je Jakob Alešovec v svojih »Ljubljanskih slikah«, na pol objektivni,

na pol ironični galeriji ljubljanskih stanov in tipov okrcal marsikatero le navidezno čednost. V knjigi beremo ostre socialne in družbene obtožbe in obsodbe. Razkriva hinavščino, s točnimi spoznanji kaže na malopridnost stanov (poklicev) pa najsibodo to meščani, uradništvo ali tako imenovani »lumpenproletariat«. Koga vse se je lotilo Alešovčev ostro, dostikrat kar strupeno pero, naj pove seznam »stanov«, ki jih v knjigi razgalja:

hišni lastnik, trgovec, komij, uradnik, profesor, dijak, advokat, zdravnik, penzionist, gostilničar, kavarnar, pesnik, pisatelj, duhovnik, zasebnik, salonski lev, privatni uradnik, predmeščan, ženska, velika gospa, gospa blagorodne, gospodična, klepetulja, natakariča, dijaška gospodinja, krščenca, samica, branjevka, fabriška delavka, politikarica, guvernanta, tercialka, večerni metulj ali ponočna cipa.

Ob sklepu knjige, ki je prvotno izhajala kot podlistek v »Triglavu«, je pisatelj omenil, da je bil po prvi objavi »Ljubljanskih slik« deležen mnogih polnih čaš pelina, a tudi veliko sicer nezasluženega kadila. Zato je Alešovec na koncu epiloga v knjigi napisal kratko in malo, star, le preresničen rek: »Resnica oči kolje!«

Ker je večino svojih del pisatelj najprej objavljaj kot podlistke v časnikih, tudi daljše romane, lahko imenujemo Alešovca kot začetnika »feljstonskih povesti«, t. j. literarnih del, ki izhajajo dalj časa v obliki časniških podlistkov.

Alešovca pa smemo imenovati tudi kot začetnika slovenske kriminalke ali detektivske povesti. V njegovi zbirki črtic »Iz sodnijskega življenja« je pravcata kal te lahkotne literarne zvrsti, vsaj za naše jezikovno območje.

Nemiren duh, dober pripovedovalec in bistar opazovalec — kar vse je bil naš Jakob Alešovec — je našel pravo delovno torišče šele v svojem humorističnem listu. Imenoval ga je »Brencelj v lažnjivi obleki«. Izhajal je dvakrat mesečno. Pisal pa ga je v glavnem Alešovec sam in ga sam tudi zalagal. Saj je celo v naslovu lista imel narisane brenclja s svojo glavo. Kot vodilo je služil listu »program«:

*Sem prokleta mušica,
brencelj mi reko;
sem značaja hudega,
želo mam ostro.*

*Mi ostuden liberaluh
in prevzet nemčurški duh.
Jaz ga pičim, da gorje,
čeprav mi še tako grozé.*

»Brencelj« je redno, pa tudi včasih nereditno in s presledki, izhajal od l. 1869 do l. 1884. V tem letu se je prelevil v novo obleko. Naslov mu je poslej bil: »Novi Brencelj v zbadljivi in lažnjivi obleki«. Slejkoprej je Alešovec v svojem listu napadal nemškutarje, liberalce, politikante, sleparje vseh zvrsti, skratka slehernega, ki je bil pika njegovega brenclja potreben in vreden.

V času, ko se je Alešovec ubadał z »Brenceljem«, imel z njim več izgube kot dobička, se je moral — hočeš nočeš — vdnjati še kot slabo plačani časnikar pri »Slovincu«. Tu je bil Alešovec pravi tla-

Jakob Alešovec v letih, ko je bil domači učitelj na Kalcu

Brencelj — Alešovec, učitelj

čan, garal je in pisal, kar so gospodarji zahtevali od njega. Ko pa je mož pričel iskati vzpodbud in poguma v vinu, so njegovi delodajalci dejali, da ne ustreza več njihovim zahtevam in so ga odslovili, vrgli na cesto ... Pač po znani prislovcici: »Zamorec je svoje delo opravil, zdaj lahko gre.«

Jakob Alešovec, petdesetletnik

Robotost, grobst, ki je večkrat mejila že na žaljivost, brezobzirnost ter ostrina besedil in ilustracij, je Jakobu Alešovcu v l. 1873 prisluzila dva meseca ječe na zloglasnem Zobjeku. (Seveda Alešovec ne bi bil Alešovec, če ne bi takoj po zapustitvi zaporov napisal in izdal knjižico »Ričet z Zobjeka, kuhan v dveh mesecih in zabeljen s pasjo mastjo.«

Osamljen, bolj osovražen kot priljubljen, je Jakob Alešovec taval še bolj samotni skozi življenje. Ni se znal, niti hotel pretvarjati. Izločen iz meščanske družbe, tudi v nobenem literarnem krožku zanj ni bilo mesta.

Posebno gorak je bil robotemu Alešovcu nežni Josip Jurčič, takratni urednik

Brencelj — Alešovec, veseljak

»Slovenskega Naroda«. V dveh zaporednih uvodnikih (22. in 23. septembra 1880) je zavrnil Brencljev stil napadanja, njegovo grobst, robotost in osornost. Taka surovost srca »nij nikoli in nikjer dovoljena v izobraženej Evropi, nego kvečjemu je v rabi bila prej v Ameriki, v domovini revolver-žurnalistike.«

Velja pa brž pojasniti, da Alešovec ni napadal le nemškutarje, pač pa tudi mladloslovence okrog »Slovenskega Naroda«.

(Nadaljevanje na naslednji strani)

saj je sam izhajal pravzaprav iz Bleiweisovega kroga. Bil je dolgoletni sotrudnik njegovih »Novic«.

Sicer pa je Alešovec o svojem pisanju in svojem vedenju sam rekel: »Plešoč medved ni nič proti meni!« Prav tu je uganka: v šolah je bil Jakob Alešovec odličen latinec, pozneje v življenju pa – besneč medved...

Komur je hudo, ne izbira besed – pa naj je to Levstik, Cankar ali Smrekar. Vsi so bili jedki.

Kako naj bi jih izbiral naš Jakob Alešovec, ko mu je bilo vse življenje, od rojstva do smrti, le s trnjem postlano? In še ta nadloga z očmi. Že štiridesetletniku je vid skoro popolnoma odpovedal. Potem mož ni več dosti pisal, pričel je tavati kot izgubljen berač. S šestdesetimi leti je bil Alešovec že popolna podoba onemolega starčka. Zgrbljen, opotekaje se, je tipal s palico pred seboj. Prijazna smrt se ga je usmilila dne 17. oktobra leta 1901.

Jakob Alešovec v zadnjih letih življenja. Bil je še ne šestdesetletnik že prava podoba starega berača.

Hiša, v kateri je bil pred 133 leti rojen ljudski pisatelj, časnikar, humorist in satirik Jakob Alešovec, še stoji, a je bila že nekajkrat obnovljena. Sedanji lastnik Janez Prusnik vé, da je njegova hiša pisateljev rojstni dom. Lepo pa bi bilo, če bi se našel kdo, ki bi poskrbel za vzdavbo vsaj skromne plošče s približno takim napisom:

V tej hiši je bil 24. julija 1842 rojen slovenski trpin Jakob Alešovec, pisatelj in časnikar, umrl v Ljubljani 17. oktobra 1901.

Tudi primerna spominska knjiga bi sodila v nekdanji Alešovec dom – kot jo imajo v Valjavčevi hiši na Srednji Beli, v Koseskega domu v Spodnjih Kosezah in na Kopitarjevi domačiji v Repnjah. – Le kaj bi bilo narobe, če bi za ploščo in spominsko knjigo poskrbelo »Časopisno podjetje Pavliha«, čigar list lahko opravičeno vidi v starem Alešovčevem »Brenčju« svojega predhodnika.

Črtomir Zorec

SNOVANJA — posebno kulturno rubriko Glasa urejajo: Jože Bohinc, Janko Krek, Andrej Pavlovec (likovna umetnost, umetnostna zgodovina, arhitektura, urbanizem), France Pibernik (leposlovje, literarna zgodovina), Tone Pretnar, Niko Rupel, Albin Učakar (odg. urednik), Črtomir Zorec (kulturna zgodovina), Olga Zupan (zgodovina, arheologija, etnologija, spomeniško varstvo).

ŠTEVILKA 1, 4. februar 1975

dr. Avguštin Cene	Stran	
Likovna prizadevanja na Gorenjskem 1974	3, 4, 5	
Cundrič Valentin		
Homilija	8	
Pogled iz časa	8, 9	
Pesmi o slovenstvu in kmetu (F. Pibernik, September, Obzorja 1974)	9	
Fister Peter		
Šivčeva hiša v Radovljici	12, 13, 14	
Hafner Vinko		
Srečno pot, fanta	10, 11	
Hudnik Marko		
Mladi Valentin G.	6, 7	
Pibernik France		
Prešernov problem in mi	2	
dr. Sedej Ivan		
Prevrednotenje tradicije	5, 6	
Zorec Črtomir		
Sprehod po Prešernovem Kranju v letu 1975	15, 16	
Fotografije: Rakovec Vili, Perdan Franc		

Likovni prispevki: Legat Kamilo, Šubic Ive, Jesih Boris, Tušek Vinko, Ravnik Janez, Kham-Pičman Alenka, Marchel Henrik, Gvardjančič Herman, Savinšek Roman, Novinc Franc, Ribnikar Cene, Florjančič Pavle, Trobec Jože, Gogala Milan, Čeh Boni, Batista Milan, Kukec Marjan, Slapar Nejc, Simonič Štefan

ŠTEVILKA 2, 13. maj 1975

Svetina Tone		
Ognjeni plaz	20, 21	
Šifrer Jože		
Problemi sodobne slovenske poezije	18, 19	
Šmitek Janez		
Ob zatonu kroparskega železarstva	17, 24	
Fotografije: Kološa Jože, Perdan Franc		

Skulpture Svetine Toneta iz ciklusa Nasilje in odpor, varjeno železo, granitni drobcji, orožje

ŠTEVILKA 3, 24. junij 1975

Gašpersič Egi		
Glasbeno šolstvo	25, 40	
Guzelj Igor		
Mož brez dlake na jeziku	26, 27	
dr. Hribnik Ivan-Matjaž		
Bolnica nad Bohinjem	30, 31	
Lužan Pavel		
Bumerang	36, 37, 38	
Pibernik France		
Valentin Polanšek	32	
Polanšek Valentin		
Slovenska pesem na Koroškem	32, 33	
dr. Sedej Ivan		
Akademski kipar Cene Ribnikar	28, 29	
Zorec Črtomir		
Lovro Pintar – »kranjski Ilir do smrti.«	38, 39	
Zupan Olga		
Baročni portreti v Glavarjevi knjižnici v Komendi	34, 35	
Fotografije: Perdan Franc		
Likovni prispevki: Ribnikar Cene (kipar), Gerlovič Alenka		

ŠTEVILKA 4, 23. september 1975

Aljančič Marko		
Fotografija Janka Branca in Slavka Smoleja	42	
Čufar Marjan		
Dan kristalov	47	
Kavčič Vladimir		
Žrtve	50, 51	
Kne Majda		
pesmi	48, 49	
Knific Vladimir		
Razvoj naselja Olševek pri Preddvoru	43, 44, 45, 46	
Pibernik France		
Popoldan s pokrajino	52, 53	
Zagoričnik Franci		
K pesnenju ki na sliki	49	
Zorec Črtomir		
Biti slovenske krvi, bodi Slovencu ponos! Hrast se omaje in hrib, zvestoba Slovencev se ne gane! Kdo je mar – to je slovenski oratar!	54, 55	
Fotografije: Branc Janko, Smolej Slavko, Perdan Franc		

ŠTEVILKA 5, 18. november 1975

dr. Avguštin Cene		
Predvojno obdobje v slikarstvu Ljuba Ravnikarja	59–62	
Čufar Tone		
Vročina	66–69	
Mart Ogen		
pesmi	64, 65	
Pibernik France		
Nepomembna obletnica Simona Jenka	57, 58	
Srčič Marjana		
Medsebojno samevanje	70	
Šifrer Jože		
Tone Čufar	66	
Šimenc Stanko		
Med literaturo in dokumentom	58	
Zorec Črtomir		
Blaž Potočnik	71, 72	
Fotografije: Marenčič Janez, Perdan Franc		
Likovni prispevki: Ravnikar Ljubo		

ŠTEVILKA 6, 23. december 1975

Valentin Cundrič		
Balada o Georgu Krisanichu	82–85	
Lojze Gostiša		
Zdravljica na položajih	80, 81, 82	
Janez Kopač		
Razvoj in delovanje Slovenske narodne pomoči in Rdečega križa Slovenije v okrožju Kranj (1943–1945)	74, 75, 76	
dr. Stane Mikuž		
Kipar in medaljer Stane Dremelj	77, 78, 79	
Stanko Šimenc		
80-letnica rojstva sedme umetnosti	76	
Črtomir Zorec		
Jakob Alešovec, slovenski trpin	86, 87, 88	
Fotografije: Franc Perdan		
Likovni prispevek: Stane Dremelj		